

TUSOR PÉTER

kutatócsoport-vezető
Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
Pázmány Péter Tudományegyetem
ORCID: [orcid.org/ 0000-0003-1521-9083](https://orcid.org/0000-0003-1521-9083)
tusor@btk.ppke.hu

AZ 1635-ÖS NAGYSZOMBATI EGYETEMALAPÍTÁS PÁPAI ELISMERTSÉGÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Bevezetés

Pázmány Péter 1635. évi nagyszombati egyetemalapítása a kora újkori magyar történelem egyik legkiemelkedőbb ténye. Recepciójának, kultuszának eseményei és színterei sokrétűek, irodalma kiterjedt.¹ Az egyetem felállításának jelenetőségét új kontextusba helyezi a bázisát képező jezsuita kollégiumi, társulati és gimnáziumi hálózat módszeres feltérképezése. A nagyszombati, győri és pozsonyi középiskolai anyakönyvek publikálása Fazekas István, Kádár Zsófia és a „Kora újkori jezsuita iskoláztatás Kutatócsoport” többi tagja által valódi „big data” forrásbázist tesz hozzáférhetővé.² Az *online* (is) használható adattár kivételes távlatokat nyit a kora újkori magyar történelem eddig hozzáférhetetlen rétegeinek megismerésében, és ezt nem csak a művelődéstörténet terén teszi.³

E munkálatokhoz csatlakozunk most a vatikáni kutatások felől közelítve.⁴ Eredetileg Magyarország és a római Szentszék kora újkori kapcsolataihoz, kiváltképpen a római

¹ Gyakorlatilag nincs olyan, a magyar történelemmel foglalkozó összefoglaló munka, amiből hiányozna említése. Kiváltképpen igaz ez a korszak szakirodalmára. A kifejezetten az egyetemalapítás kapcsán született újabb kiadvány: Állam – Egyház és az egyetemalapító Pázmány, szerk. KIRÁLY Miklós–RÁCZ Lajos, Budapest, 2010.

² *Jezsuita gimnáziumok diákjai (17–18. század). A nagyszombati, pozsonyi és győri jezsuita gimnáziumok diáksága (1616–1773). Anyakönyvi adattár I–III.*, szerk. FAZEKAS István–KÁDÁR Zsófia–KÖKÉNYESI Zsolt–TERNOVÁČZ Bálint, Budapest 2020 (online adatbázis: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumokDiakjai). NKFIH K-116116 (2015–2019). A győri adatok már könyvformában is napvilágot láttak: FAZEKAS István–KÁDÁR Zsófia–KÖKÉNYESI Zsolt, *A győri jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1630–1773) I–II.*, Budapest, 2020.

³ Egy példa erre kísérletünk a költő Gyöngyösi tanulmányainak, társadalmi hálójának és családjá eredetének rekonstruálására az adatbázis adatai alapján: TUSOR Péter, *Új adatok és szempontok a költő Gyöngyösi biográfiájához, Irodalomtörténeti Közlemények*, 125 (2021) 5. sz., 662–690., 669–686.

⁴ A tanulmány a fent nevezett kutatócsoport által a bécsi *Collegium Hungaricum*ban 2022. ápr. 28–29-én megrendezett „Höhere Bildung in den Jesuitenschulen Mitteleuropas am Beispiel der Universität

magyar agenzia történetéhez gyűjtöttünk forrásokat. E célból végeztünk kutatásokat többek között a nagyszombati jezsuita kollégium *Registrata* és *Irregistrata* sorozataiban, illetve az *Acta Ecclesiastica* iratai között az országos levéltárban. Így került kezünk közé az egyetemalapítás több dokumentuma. Figyelmes autopsziájuk nyomán a továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a kora újkori magyar jezsuita oktatási rendszer élén álló nagyszombati egyetem végül milyen formában kapta meg kánonjogi „akkreditációját”? Milyen egyházi „jogszabályi környezetben” végezhetette a laureátusi, magiszteri és doktori promóciókat? Másként fogalmazva: amikor az említett gimnáziumok diákjai Bécs, Grác, Olmütz stb. helyett Nagyszombatot választották, megszerzendő „diplomájuk” jellege és értéke ekvivalens volt-e például e közeli intézmények által adott végzettséggel? Akkreditációról, diploma-ekvivalenciáról szólni első pillantásra ahistorikusnak tűnik. Pedig a kérdésfeltevés korántsem történelmietlen. Nem kívánunk elveszni a korszak sokféle egyetemének bemutatásában.⁵ Egyedül annyit állapítunk meg, hogy a megfelelő „akkreditációs” forma a bármilyen néven (*universitas, academia, studium generale*) nevezett intézmény esetében az volt, amennyiben a kifejezetten számára adott pápai és császári jóváhagyással működött. Más szóval, ha a különféle fokozatok megadására egyaránt rendelkezésre állt a legfelsőbb egyházi és világi hitelesítés, a kánoni és a szekuláris jogérvény.⁶ Így gondolta ezt Pázmány Péter is, nem véletlenül folyamodott VIII. Orbán pápához, valamint II. Ferdinánd császár és királyhoz egyetemalapítása megerősítése érdekében.⁷

Az 1635. évi alapítás történetéről, benne a pápai privilégiumok kérdéséről több modern narratíva született. A legrészletesebb mindmáig a Pázmány-monográfus Fraknói Vilmosé.⁸ Meghatározóan őrá, illetve az általa használt forrásokra támaszkodik Szentpétery Imre.⁹ Mindketten leszögezik a kortárs szemtanú, az alapítás folyamatában aktív részes jezsuita szerzetes, P. Dobronoki György¹⁰ 1637. augusztus 25-ei naplóbejegyzése

von Tyrnau” c. nemzetközi konferencián, Fazekas István felkérésére tarott német nyelvű előadás („*Die Universitätsgründung in Tyrnau und ihre päpstliche Bestätigung*”) érdemben kibővített, adatolt változata. Magát az előadásszöveget pár tájékoztató jegyzettel magyar változatban a *Vigília* fogja közölni.

⁵ Új és kiváló áttekintés erre a különféle típusú jezsuita egyetemek bemutatásával: Paul F. GRENDLER, *Jesuit Schools and Universities in Europe 1648–1773* (Brill Research Perspectives in Humanities and Social Sciences), Leiden–Boston, 2018, 68–107. A kora újkori egyetemek jelentőségére és jellegére általában: Peter BAUMGART, *Universitäten im konfessionellen Zeitalter. Gesammelte Beiträge* (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 149), Münster, 2006, 1–60.

⁶ Időben legközelebb lásd az 1625-ös mantovai egyetemalapítás példáját. Uo., 89.

⁷ Kiadva: HANUY Ferenc (kiad.): *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I–II.*, Budapest 1910–1911, II, n. 953 (VIII. Orbánhoz). („*iuxta eam formam, quam separato scripo demisse exhibeo*”); illetve Pozsony, 1635. júl. 29. és szept. 27. II, n. 967 (*iuxta formam*) (II. Ferdinándhoz). Lásd a 72. j.-nél főszövegben mondandókat is; valamint 100. j.

⁸ FRANKÓI (FRANKL) Vilmos, *Pázmány Péter és kora I–III.*, Pest, 1868–1872, III, 154–170, különösen 160–164.

⁹ SZENTPÉTERY Imre, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története 4), Budapest, 1935, 3–5 és 9–11 (korábbi egyetemtörténeti munkák felhasználásával, Kazy Ferenc stb.).

¹⁰ Dobronoki György S.I. (1588–1649) 1631–1635 között a nagyszombati kollégium rektora volt, 1636–1637-ben az egyetemi építkezéseket felügyelte. Nagyszombatba 1645–1649 folyamán tért vissza rektorként, közben Sopronban, majd Homonnán működött előjáróként. Rendi tisztségeire: LADISLAUS Lukács, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. II: 1601–1640* (Monumenta Historica Societatis Iesu

alapján, hogy a pápai megerősítésre nem került sor: „az alapító életében kéretett (*petita sit*) a pápai konfirmáció, ám azt az orvosi és jogi stúdium hiánya miatt megtagadták akadémiánk számára” – olvassuk. Hermann Egyed a pápai aktus hiánya ellenére „teljes jogú, de egyelőre csonka felépítésű egyetemnek” mondja Pázmány intézményét.¹¹ Bitskey István az alapítás jogi helyzetét összegző megfogalmazása szerint „a megindulás nem volt zökkenőmentes”, mivel szokásos négy kar helyett csupán kettőn kezdődött meg az oktatás. Emiatt a pápa vonakodott jóváhagyni a tervet, amit viszont II. Ferdinánd haladéktalanul megtett. Ugyanezt olvashatjuk Szögi Lászlónál.¹²

A kurrens alapkutatási narratíva Sinkovics Istvánnak az alapítás 350. évfordulóján írt egyetemtörténete. Sinkovics, majd az ő nyomában haladva Molnár Antal és Siptár Dániel tanulmánya meghatározóan a Habsburg–pápai viszony 1630-as évekbeli feszültségeivel, illetve a hazai államegyházi tendenciák erősödésével indokolta a pápai megerősítés elmaradását, illetve hogy annak kezdeti szorgalmazása 1636 májusára abbamaradt.¹³ Az alapítás történetének elbeszéléseiben mind hangsúlyosabbá válik, és mind negatívabb konnotációkkal terhelődik a pápai megerősítés elmaradása. A P. Dobronoki tudósítására épülő *Leitmotiv*, miszerint az egyetem csupán a világi auktoritás jogérvényesítésével indult el és működött, végighúzódik szinte a teljes historiográfián. Mindez óhatatlanul magában foglalja a kánonjogi szabálytalanság, netalán magát az egyházi exlex-állapot meglétét, ami egy jezsuita, tehát közvetlen római irányítás alatt álló szerzetesrend akadémiaja esetében már első pillantásra ellentmondásos, sőt értelmezhetetlen helyzetnek tűnik. Történetesi csodálkozásunk még inkább növekszik, ha behatóbban ismerjük a kora újkori pápaság, kiváltképpen a Barberinipontifikátus institutionális és adminisztratív trendjeit.¹⁴ Egyedül Pauler Tivadar képviselt más álláspontot a historiográfiában. Meglátása azonban elhalt a későbbi diskurzusban, ráadásul, mint látni fogjuk, a nagyszombati egyetemalapítás esetében a helyzet más és komplikáltabb volt, mint ahogy ő feltételezte.¹⁵

125), Romae 1982, 575. – A jezsuita kollégiumi rektorság váltásának pontos dátumára közte és P. Forró György között, lásd a 96. j. A kérdés összefügg azzal, hogy ki lehetett valójában a nagyszombati egyetem első rektora. Bizonyos helyi kultuszáról tanúskodó életrajza: MÉSZÁROS Klára, *Dobronoki György. Egy jezsuita a XVII. századból (A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet Kiadványai)*, Lendva, 2004.

¹¹ ARTNER Edgár–HERMANN Egyed, *A hittudományi kar története 1635–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 1), Budapest, 1938, 7–13, 9 (az első rész szerzője Hermann Egyed).

¹² BITSKEY István, *Pázmány Péter* (Magyar História. Életrajzok), Budapest, 1986, 180; SZÖGI László, *Pázmány, az egyetemalapító*, 131–136, 135.

¹³ SINKOVICS István, *Az érseki egyetem 1635–1769*, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története 1635–1985 (szerk. uő), Budapest, 1985, 27–57., 27–33.; MOLNÁR Antal–SIPTÁR Dániel, *Egyetem volt-e a „kolozsvári Báthory-egyetem”?*, Balázs Mihály köszöntése (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum 30), szerk. Font Zsuzsa–Eötvös Péter, Szeged 2011, 345–362., különösen 358–360.

¹⁴ Az újabb modern nemzetközi irodalomból kiemelkedik: *Offices et papauté (XIVe–XVIIe siècle). Charges, hommes, destins* (Collection de l'École Française de Rome 334), éd. par Armand JAMME–Olivier PONCET, Rome, 2005.

¹⁵ PAULER Tivadar egyetemalapítási elbeszélése, ami egyéb vonatkozásokban beépült az utódok munkáiba: *A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története I*, Budapest, 1880, 5–10. Lásd a 133. és 137. j. is.

Fraknoi szinte a teljes inkriminált idézetet közli P. Dobronoki György naplójának 1637. augusztus 25-ei bejegyzéséből az egyetemalapítás római megerősítésének megtagadásáról.¹⁶ Ugyanakkor csupán a pápai bulla kiadásának elmaradását emeli ki belőle. Az információ kontextusának kifejtése Szentpéteryre várt. Ő részletezi, hogy a szentszéki *confirmatio* megtagadására hivatkozva Michael Summeregger jezsuita tartományfőnök¹⁷ megtiltotta a *baccalaureatusi* fokozatok megadását a végzős hallgatóknak. A provinciális attól tartott, hogy ha „sietnek a promóciókkal”, hasonló súlyos problémáik támadnak, mint a prágai egyetem esetében. Szentpétery azonban adós maradt a nagyszombati akadémia működése ellen intézett jezsuita rendi vezetői fellépés értelmezésével. Csupán annyit jegyzett meg, hogy az azonmód Bécsbe küldött P. Jászberényi Tamás, az új bölcsészkar dékánja eloszlatta a tartományfőnök „aggodalmaait” és „téves felfogását”, a laureákat pedig már szeptember 2-án kiosztották, s a további promóciók elé sem gördült akadály a jövőben.¹⁸

Mi állhatott Summeregger provinciális tiltó rendelkezése mögött, és mivel sikerült pár nap alatt álláspontja megváltoztatására késztetni? A Pázmány mellett az alapításban kulcsszerepet játszó P. Dobronoki naplóját fellapozva, mindössze annyit olvashatunk, hogy mielőtt P. Jászberényit útnak indították volna, augusztus végén az

¹⁶ „Venerunt literae a Reverendo P. Provinciali, quibus inhibebatur promotio Baccalaureorum nostrae Academiae. Ratio fuit, quia cum vivente adhuc fundatore petita sit confirmatio Pontificia, et ea negata sit pro nostra Academia, quod in ea non essent studia medica et iuridica, timebat Reverendus P. Provincialis, ne ad exemplum Academiae Pragensis, nos etiam, si pergamus in promotiones, graves tricas incurramus.” FRANKÓI, *Pázmány... és kora*, III, 162, 2. j. és vö. 19. j. A jezsuita akadémia és a prágai egyetem, valamint a helyi ordinárius viszonyának különféle feszültségei miatt a jezsuiták 1625 körülől nem adhattak fokozatot. (Lásd később a 63. j., valamint az Összegzés vonatkozó alfejezetét is.) A prágai egyetemi problémák halmaza már Carlo Carafa alatt a nuncius jelentések kiemelt témája volt az 1620-as évek második felében.

¹⁷ Az alapítástörténetbe csak első pillantásra pilátusi attitűddel belecsöppenő, karniolai születésű Michael Summeregger (1580–1647), korábban 6 évig bécsi rektor, 1635–1648 között állt a provincia élén, majd két esztendeig gráci rektor lett. Élete utolsó szakaszában a bécsi *Domus Professa* előjárójaként szolgált. Rendi tisztségeire: LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 763.

¹⁸ A kérdés súlyát FRANKÓI még nem ismeri fel. Ő azt írja (uo. 168.), hogy a *baccalaureatusi* fokozatok kiosztására már 1637. febr. 18-án sor került, noha ekkor még csak ezek igénylése (*petitio*) történt meg. Vö. BÁRTHORY Orsolya, Dobronoki György S.I. latin nyelvű diáriuma, Pázmány Péter és kora (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2), szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, 2001, 372–394., 393., 106. j. Ugyancsak téves a kurrens egyetemtörténeti narratíva állítása, jelesül a következő mondat első fele, miszerint „Pázmány életében az ellentét a pápai kúriával e kérdés [ti. a fokozatadás] körül nem éleződött ki, viszont halála után a jóváhagyás [ti. a pápai megerősítés] elmaradása az egyetem munkáját komolyan veszélyeztette”. SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 30. Mivel a bíboros halála előtt még nem volt aktuális a fokozatadás, elő sem kerülhetett a probléma. Abban viszont nagyon igaza van a kiváló történésznek, hogy az egyetemi fokozatadás ellen indított tartományfőnöki támadás komoly veszélyt jelentett. – A gyöngyösi születésű Jászberényi Tamás (1597–1658) 1636–1637-ben volt filozófiai kar dékánja. Változatos rendi tisztségeire: LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 629.; vö. TUSOR Péter, Új adatok és szempontok, 683. és 689. is.

atyák Nagyszombatban „konzultációt tartottak és összegyűjtötték az ellenérveket”.¹⁹ Nyilvánvalón nyomós érv lehetett a magyar páterek tarsolyában, ha ilyen rövid idő alatt visszakozásra késztehetők közvetlen előljárójukat. Ennek az érvnek pedig óhatatlanul összefüggésben kellett lennie a pápai megerősítés problémájával. Az elkövetkezőkben tulajdonképpen erre a kérdésre szeretnénk választ találni. Egyúttal három tézis megfogalmazásával teszünk kísérletet egy új alapítástörténeti narratíva körvonalazására, pontosabban az új alapítástörténet megírásában rejlő távlatok adatolt bemutatására.

A korábbi elemzésekben használt argumentációs forrásbázis meghatározó részét már Fraknói Vilmos ismerte és használta. Több iratot 1911-ben Hanuy Ferenc publikált.²⁰ Fraknói közlései mellett Szentpétery jórészt ezekre támaszkodott. Leginkább P. Dobronoki naplóját forgatta az alapítás megírásához. Hermann számos, elődei által mellőzött dokumentumot is idéz a nagyszombati jezsuita kollégium irataiból. Néhány, korábban nem, vagy csak részben érintett kérdést is tárgyal, igazán új következtetésekre azonban nem jut.²¹ A jezsuita generális római levélregisztrumainak hasznosítása csupán két új, tételesen idézett iratot eredményezett.²² Sinkovics István mindazonáltal az anyag egészének ismeretében fogalmazta meg szövegét.²³ Muzio Vitelleschi rendfőnök levelei közül több eredetiben megtalálható az országos levéltárban, jó részüket már Fraknói idézte.²⁴

Az 1635. évi nagyszombati egyetem felállításának problematikája azonban csak a magyar–szentszéki kapcsolatok átfogó kutatása keretében feltárt újabb dokumentumok alapján, eddig figyelmen kívül hagyott adatok és szempontok bevonásával érthető és fejthető meg. Segítségükkel a már ismert források interpretációja is új szintre emelhető.

¹⁹ „Facta est consultatio et collectis in contrarium rationibus P. Thomas Jazberini expeditus statim est Vienne, ut apud reverendum P. Provincialem evinceret cursum promotionis.” Szintén Dobronoky 1637. aug. 25-ei bejegyzésében. A pápai megerősítés megtagadásáról tudósító teljes naplórészlet közölve: BÁTHORY, *Dobronoki*, 394., 107. j.; vö. az imént, 16 j. is.

²⁰ HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 952., 953., 954., 966., 967., 972., 974., 979., 980.

²¹ ARTNER Edgár–HERMANN Egyed, *A hittudományi kar*, 7–13.

²² SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar*, 9, 1. j.; MOLNÁR–SÍPTÁR, *Egyetem volt-e*, 358., 37. j. (a jezsuita generális máj. 17-ei levele Dobronokinak, mely utolsó említése a pápai megerősítés érdekében tett lépéseknek: „Confirmationem Apostolicam quid moretur, non dubito ipsum dominum Motmannum, cui ab ipso Cardinali expedienda commissa est, iam indicasse, nos pro virili nostra parte laborabimus, ut meliore, quo fieri potest, modo difficultates superemus...”); és uo., 35. j. (Vitelleschi Dobronokinak, 1635. nov. 17.).

²³ Sinkovicsnak Borovi József másolatában álltak rendelkezésére a jezsuita generális levelezésének római regisztrumai. SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 56–57. Az írást tartalmazó kiadvány jellegéből következően Sinkovics István nem alkalmazott tételes apparátust, hanem összegző jelleggel adta meg az általa használt források lelőhelyét, illetve a szakirodalmat.

²⁴ FRANKÓI, *Pázmány... és kora*, 161–164.

I. TÉZIS.

Az 1635. május 12-ei egyetemalapítás azonnali pápai megerősítésének elmaradását maga Muzio Vitelleschi jezsuita generális okozta

Ezt nem mi állítjuk, hanem maga Pázmány, aki a következőt írta P. Dobronoki György nagyszombati rektornak 1635. október 20-án: „Más az, hogy a Római dolgot is urgeálni kell. Ím én is írtam Rómába. A Pater Generalis tartóztatta Motmann uramat eddig is” – közölte Dobronokival.²⁵ A liège-i születésű Cornelius Heinrich Motmann a pápai bíróság, a *Sacra Romana Rota* auditora és Pázmány római ágense volt. Az olaszos névhasználatban Cornelio Arrigo Motmann 1591 körül született. Filozófiát Löwenben hallgatott, majd 1612–1615 között jogi tanulmányokat folytatott Ingolstadtban, Bécsben és Münchenben. Csak 1628-ban szentelték pappá, szülővárosa egyik kanonoksága címére. Az időközben eltelt bő tizenkét évet a bíborosi kollégiumban függetlennek számító, mindazonáltal spanyol évdíjat élvező Pietro Paolo Crescenzi bíboros (1611–1645), rieti, majd orvietói püspök környezetében töltötte. 1617 januárjától a Szent Kollégium német klerikusa lett. Innen került nem mindennapi bonyodalmak után 1628. december 1-jén a hagyományos császári jelöléssel a római Kúria második legnagyobb testületébe, a *Sacra Romana Rota* auditorainak, azaz bírának tizenkét fős kollégiumába. 1632-től állt Pázmány szolgálatában, 1638-ban hunyt el, váratlanul.²⁶ Nem öncélúan időztünk el személyénél. Hamarosan, áruljuk már most el, történetünk kulcsszereplőjévé fog előlépni.

*a) Az érseki alapítólevél (alapítólevelek) kiállítási folyamata
(1635. május–október)*

Mint már régóta ismert, „Motmann Kornél” feladata volt a pápai megerősítés intézése, mozgatása a római Kúriában. A bíboros nyilván tőle értesült a generális várakozó álláspontjáról. Mi pedig egész pontosan rekonstruálni tudjuk a hezitálás okait is. A Rómába küldött május 12-ei alapítólevél ugyanis nem nyerte el maradéktalanul Vitelleschi és a

²⁵ Vágsellye, 1635. okt. 20. HANUY, *Pázmány... levelei*, n. 979. A publikálás ellenére a forrás nem került bele érdemben az egyetemtörténeti diskurzusba.

²⁶ Motmannra és ágensi szerepére további irodalommal, levéltári adatokkal lásd: TUSOR PÉTER, *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d’Ungheria”. (A római magyar agenzia történetéhez)*, Hadtörténelmi Közlemények 116 (2003) 535–581., 538 skk; olaszul: *Un «residente d’Ungheria» a Roma nel Seicento. (C.H. Motmann uditore di Rota, agente del Cardinale Pázmány)*, Nova Corvina. Rivista di Italianistica 13 (2002) 8–21.; vö. *Magyarország és Róma, 1628–1635. J. B. Pallotto, C. Rocci és M. Baglioni bécsi nunciatúrájának magyar vonatkozásai*, Aetas 32 (2017) 3. sz., 74–93., 81–82. is. Pázmány mellett másoknak is, például Harrach bíboros prágai érseknek is ágenskedett. Utóbbi naplójában számtalan rá vonatkozó, kuriális beágyazódottságát jól illusztráló adat maradt fenn, halála körülményeinek leírásával: Katrin KELLER–Alessandro CATALANO–Marion ROMBERG (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667) I–VII* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 104/1–7), Wien–Köln–Weimar, 2010, I, 414. (*ad indicem*).

rendi asszisztensek tetszését. Összesen 6 pontban látták szükségesnek a változtatásokat.²⁷ A rendi vezetés javaslatait P. Dobronoki szerkesztette egybe. S. k. iratának címe: *Considerationes circa condiciones in fundatione Universitatis ab Eminentissimo Fundatore expressas*. Vagyis „Megfontolások az egyetem alapításában az Eminenciás Alapító által kifejtett feltételekhez”. P. Dobronoki aktuális és P. Forró György leendő nagyszombati rektor, exprovinciális²⁸ – a promóciók ellen fellépő P. Summeregger előde – 1635. szeptember 19-én egyeztettek az észrevételeket a bíborossal Nagyszombatban.²⁹

Három kérése a jezsuitáknak anyagi jellegű volt. Rögvest idézendő kezdeti fogadkozása ellenére, miszerint mindenben eleget tesz a generális kívánságainak, mindössze ezekben engedett Pázmány. Sőt itt is, csupán kisebb értelmező, garanciális kiegészítések formájában, amint az alapítólevél szövegéből megállapítható.³⁰ Abba a kérésbe azonban nem volt hajlandó beleegyezni, hogy az érsek utódai felügyeleti jogára vonatkozó klauzulát törölje. Egyedül annyi került betoldásra az alapítólevélbe, hogy az oktatás rendjébe nem szólhatnak bele az esztergomi érsekek.³¹ Attól viszont határozottan elzárkózott a bíboros, hogy az egyetem esetleges áthelyezése ne csupán az esztergomi főegyházmegye, hanem az egész prímási tartomány bármely városába áthelyezhető legyen.³²

²⁷ Lásd mindenekelőtt a generális 1635. jún. 23-ai és szept. 1-jei leveleit Pázmányhoz. Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Magyar Kincstári Levéltárak (MKL), Magyar Kamara Archivuma (MKA), Acta Iesuitica (E-152), Registrata, Collegium Tyrnaviense, fasc. 8, n. 13 (99. cs., fol. 19r–20r) és fasc. 8, n. 12 (99. cs., fol. 17r). Továbbá Vitelleschi ugyancsak június 23-ai, P. Forró-nak küldött levelét, melynek kifogásai nyilvánvalóan az eredeti alapítólevél tartalmára vonatkoznak. Uo., fasc. 8, n. 3 (99. cs., fol. 5r–6v). A Társaság vezetése testületileg is tanácskozhatott az ügyben, illetve aligha valószínű, hogy a generális valamilyen módon ne kérte volna ki Summeregger provinciális véleményét: „*Iam quod ad ipsam erectionem attinet, eadem fere a me notata sunt, quae notarunt alii praeter id quod merito etiam observandum fuit de mille florenis annuis ex fundatione pendendis*”. A generális levele Dobronokihoz, Róma, 1635. szept. 8. Uo., fasc. 8, n. 7 (99. cs., fol. 10r). A kutatás következő szakaszában 1635 nyarának és őszének eseménytörténetét részleteiben ismertetni fogjuk. Annyit már most előrebocsáthatunk, hogy ennek során számos új információval és szemponttal fogunk gazdagoni...

²⁸ Forró György (1571–1641), Pázmány iskola- és novíciustársa; 1618–1623 között zágrábi, 1627-től nagyszombati rektor, 1630-tól provinciális 1635 elejéig. Ezt követően 1636–1640 között a nagyszombati kollégium és egyetem rektora. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. I: 1551–1600* (Monumenta Historica Societatis Iesu 117), Romae 1978, 668. Lásd később, 96. j. is.

²⁹ A „*Considerationes*” Dobronoki s. k. lejegyzésében maradt fenn: MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 22. (99. cs., 37r–38v).

³⁰ A „*Considerationes*” kívánságai és az ünnepélyes formában kiállított alapítólevél szövegének összevetésével egyértelműen megállapíthatók a kisebb, kompromisszumos módosítások. Részletesebben a kutatás következő szakaszában fogunk foglalkozni velük.

³¹ „*fieri autem possit timendumque sit, ne occasione illius calusulae, qua ordinario iuri archiepiscopi aliquid videtur superaddi, successores Archiepiscopi maiorem auctoritatem sibi sumant in Universitatem et lectionum ordines ac consuetum docendi modum in Societate turbent, humiliter rogandus erit Eminentissimus, ut illum tollat clausulam, et pro singularissimo suo erga Societatem affectu ac confidentia totius Universitatis curam ac gubernationem omnem ita nobis relinquat, ut totum ius sit penes Societatem, quod fecerunt et alii Universitatum in Societate fundatores*.” *Considerationes*, 3 pont.

³² „*Dat Eminentissimus Dominus Fundator Societati licentiam, ut, si velit, emendatis Hungariae rebus Universitatem hanc alio transferre possit, non tamen extra fines dioecesis Srigoniensis. Hoc conditio optima*

Az alapítólevél idevágó passzusa közismert. Egyetlen kérésnek tett eleget maradéktalanul Pázmány. Az affiliációt a bécsi egyetembe teljes egészében törölte az alapítólevél szövegéből.³³

Rövid ideig időzzünk el annál a szenzációs momentumnál, hogy az 1635. május 12-én kiállított eredeti alapítólevelet a jelek szerint mellőzni kellett. A jelenleg ismert, tartalmában átdolgozott szöveg 1635. szeptember végén keletkezett. Nemcsak az említett módosítások szerepelnek benne. Elöljáróban az irat hivatkozik arra is, hogy Vitelleschi generális elfogadta az alapítást a Jézus Társaság nevében.³⁴ Ezt, tudjuk, június 23-ai levelében tette meg a Jézus Társaság legfőbb előjárója.³⁵ Nem arról van tehát szó, hogy

quidem est, sed videtur ita stricte posita, ut ne ad suffraganeorum etiam ipsi subiectionem dioecesis extendi possit, et multo minus ad eas dioeceses, quae pendent ab Illustrissimo Colocensi Archiepiscopo, cum tamen et iste sit in quibusdam casibus iurisdictioni Strigoniensis Archiepiscopi subiectus, in quantum scilicet ille Regni Hungariae Primas est, et per consequens habet iurisdictionem etiam in Colocensem Archiepiscopum ratione Synodi Nationalis indicendae et aliorum casuum. Itaque ne suo tempore dubio sit locus, dignetur Eminentissimus dioecesis Strigoniensem sic accipi in sua bulla, in quantum eius iurisdictione amplissime potest in favorabilibus accipi, sic enim ratione futurae translationis includuntur civitates etiam illae, quae sunt in dioecibus suffraganeorum et Colocensis etiam Archiepiscopi.” Az ezután következő záromondat, már-már a követelőzés határát súrolja a Jézus Társaság részéről: „*Lex enim iuris est, decere Principis gratiam esse quam amplissimam.*” Uo., 4. pont.

³³ *Considerationes*, 2. pont. Ezt a részt ismerteti HERMANN Egyed, és hozza az irat pontos jelzetét. A forrás jellegét, jelentőségét azonban érthetetlen módon nem ismeri fel, a többi pontról nem tesz említést. Úgy tűnik, hogy a nagy elődök nem végeztek módszeres forrásfeltárást. Levéltárosoktól kérhettek és kaphattak esetlegesen kiválasztott és leginkább csak mutatóba idézett forrásokat. Vö. még BATHORY, *Dobronoki*, 372., 2. j. Itt a pontos jelzet megadásával (fasc. 8, n. 22) Dobronoki s. k. „kamarai beadványa”-ként szerepel; majd a 391., 92. j.-ben ugyanez a jelzet Dobronoki és Forró kamarai előterjesztéseként jelenik meg. Nyilvánvaló hibáról van szó. A szóban forgó irat, mely szintén Dobronoki s. k. írása, szerző feltüntetése nélkül, egyes szám első személyben, és egy kiküldött, szemlátomást főrendi tagokból bizottság számára íródott („*totum hunc discursum humillime submitto Illustrissimorum Dominorum Deputatorum iudicio*”), címe és helyes jelzete: „*Informatio de habendis illis quadraginta millium florenorum expensis, quas peracta Legatione Romana Sacra Caesarea Maiestas datis obligatoriis promissis Eminentissimo Cardinali Pazmany se refusuram*”, helyes jelzete pedig a következő: MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 62 (100. cs., fol. 187r–191v). – A *Considerationes* egyedül Sinkovics István ismeri és ismerteti röviden. Szövegét sajnos nem annotálja, így pontos jelzetet sem ad. A „*Források és irodalom*” részben összegzően hivatkozza az egyetem alapításának forrásai közül ezeket: „OL E 152 Acta Jesuitica Coll. Tyrnavien. Fasc. 8; Acta Jesuitica Irregistrata Coll. Tyrnavien.” Végkövetkeztetése viszont, hogy a bécsi egyetemi affiliáció elejtését leszámítva, más módosítás nem történt az alapítólevélben, egyértelműen téves. SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 56–67. és 29–30.

³⁴ Publikálva a korábbi kiadási előzmények felsorolásával: HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 952. Vö. a 44. j. is.

³⁵ „*Deinde pro maximo hoc beneficio et amplissimo affectu, quo Societati nostrae istam Academiam a se fundatam tradere dignata est, immortales gratias ago, dictamque Universitatem tam prudenter considerateque institutam gratissimo animo accepto, et in fidem ac curam nostram libentissime recipio, operamque semper datura est Societas, ut publicum hoc Athenaeum aptissimis Magistris instructum caeterisque Academicis ornamentis decoratum Pazmanianae munificentiae et in patriam suam religionemque amoris et erga ordinem nostrum benevolentiae immortale factum non diminuantur [?].*” Vitelleschi Pázmányhoz, Róma, 1635. jún. 23. Eredetije: MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 13 (99. cs., fol. 19r–20r). Idézve már korábban, a 20. j.-ben is.

az alapító okirat végleges változata csak őszre készült el. Hanem arról, hogy több lényeges ponton módosított új okiratot állítottak ki, az eredeti alapítási cselekmény, az alapítványi összeg átadása 1635. május 12-ei dátumának³⁶ értelemszerű megtartásával. Az ekkor kiállított eredeti alapítólevél azonban még csupán egy egyszerű formában kiállított oklevél lehetett. Biztosra vehető, hogy az alapítási aktusról Pázmány jogérvényes okiratot küldött Rómába a generálisnak (és nyilván saját ágensének is), nem pedig csupán tervezetet. Erre utal az alapítási aktus május 12-ei dátumának megtartása a későbbiekben. Meglátásaink egybevágának P. Dobronoki közlésével, aki arról tudósít bennünket, hogy az első alapítólevelet még maga Pázmány saját kezűleg fogalmazta.³⁷

A hiteles, jogbiztosító iratok expedálása köztudomásúlag többlépcsős folyamat a kora újkorban. Jelen esetben az érdemi tartalmi módosítás tényét tartjuk fontosnak. Az átdolgozás körülményeiről, és a pergamenre írt függőpecsétes példányok kiállításának részleteiről Pázmány Dobronokihoz Turócról, 1635. augusztus 28-án intézett levele nyújt tájékoztatást. Ebből az alapítási procedúra folyamatjellege mellett az is kiderül, hogy a bíboros első szándékkal, látatlanban el kívánta fogadni Vitelleschi javaslatait. Pontosabban ilyen irányú nyilatkozatot tett: „Mert valami ad securitatem et quietem Societatis spectabit, abba akadéket nem teszek: csak érthessem, a mint hogy értenem is kellene, mert az üdő rövid, és nem csak az én Fundatiomnak, hanem a Császár consensusának is készen kellene lenni ad primam Novembris” – írta rendtársá-

³⁶ Lásd a következő jegyzetet, illetve SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 27–28.

³⁷ Dobronoki 1636. jan. 20-ai, az egyetem alapításáról szóló retrospektív bejegyzésében vége felé említi: „*Primae litterae foundationis Eminentissimi manu scriptae extant cum aliis scripturis Academicis*”. A „más akadémiai iratok” vélhetően a tervezett tényleges működést érinthették. Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirattár (EKK), Collectio Prayana, tom. 30/I (Actuum academicorum collegii Societatis Iesu Tyrnaviae. 1. Ephemerides seu diaria eventus collegii et academiae), fol. 6v. Dobronoki sorainak tanúsága az alapítási aktus mozzanatai az iratok s. k. elkészítése mellett a szándék bejelentése, az alapítványi kötelezvény és összeg átadása voltak. Elmondása szerint Pázmány parancsára már május 8-án Pozsonyban volt Forró Györggyel, ahová a bíboros május 12-én, szombaton érkezett meg Bécsből. Azonmód közölte egyetemalapítási szándékát (*et significat se fundare novo modo Academiam*), mely célra 40 000 tallérnyi kötelezvény (*syngraphae obligatoriae*) mellett további 60 000-re biztosít, amiért Dobronoki térdhajtással mondott köszönetet. Az ebéd után ténylegesen 38 ezer birodalmi tallért és ezer aranyat másnap két kocsin vitte Forróval Bécsbe, ahová hainburgi éjszakázás után hétfőn érkeztek meg. A szállítmány biztosításáról Pázmány parancsára Laki János pozsonyi érseki hivatalos gondoskodott néhány pozsonypüspöki lovassal, akikhez német muskétások csatlakoztak még a pozsonyi várból. – Sinkovics voltaképpen helyesen jegyzi meg, hogy talán több alapítólevél is lehetett, és a szöveg elemzése során, bár pontos forráshelyet nem ad, Dobronokira hivatkozva említi, az eredeti – tényleg 1635. május 12-éhez kötődő – szöveget a bíboros s. k. írta. SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 30. és 56–67. Erre utal, hogy a Forró által aláírt egyik átvételi elismervény szövege szintén a bíboros kézírása. MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 33, fol. 84rv (Bécs, 1636. júl. 1.). – A május 12-t már 1636-ban is mint az egyetemalapítás napját aposztrofálták: „*12 Mai. Dies anniversarius fundatae nostrae academiae, nam eminentissimus, hoc die ante annum Posonj dedit mihi 40 000 Tellerorum, uti supra retuli*.” Az évfordulót a jelek szerint Pázmány is számon tartotta, az épülő egyetemi rész fából készült modelljét kérte ekkor: „*Petiverat Eminentissimus mitti sibi unum modellum seu formam ligneam, in qua nostri lateres pro fundamento Collegii sunt ficti...*”. ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 22v.

nak a bíboros.³⁸ Mint láthattuk, e korábbi fogadkozására ellenére Pázmány végül több „akadékos” is tett.

*b) A császári és pápai megerősítés szövegalkotása,
kiállítási procedúrája*

Az első alapítólevél kiállítását követően május végére szintén elkészült a megerősítő császári diploma és a pápai bulla fogalmazványa. A tényről a Pázmány mellett másik főszereplő, P. Dobronoki György kezétől fennmaradt feljegyzés (fontossága miatt az továbbiakban: „*Feljegyzés*”) tájékoztat.³⁹ A szövegek megalkotása az ő, Pázmányéval közös munkája lehetett, melybe bekapcsolódott P. Forró György exprovinciális. P. Forró aktív részvételére utal például a Dobronoki-féle feljegyzés többes szám első személye, a *Considerationes* szeptember 19-ei tárgyalásában játszott szerepe, valamint közvetetten az, hogy Pázmány már az alapítási folyamat kezdetekor szükségesnek tartotta személyes jelenlétét.⁴⁰ A következő év elejétől Forró vette át Dobronokitól a nagyszombati kollégium vezetését.⁴¹ Páratlan módon a közös munka helyszíne is azonosítható. A bíboros és két jezsuita rendtársa a Nagyszombattól mintegy 35 km-re fekvő pöstyéni gyógyfürdőben közösen töltött heteket használta fel arra, hogy előkészítse a magyar művelődéstörténet legnagyobb szabású kora újkori vállalkozásának pápai és császári/királyi jóváhagyását. Szintén itt és ekkor készülhettek az egyetemalapítás egyéb kiegészítő iratai, a Rómába küldött levelek, különféle kérvények.⁴²

³⁸ Kiadta: HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 972. E fontos iratot FRANKÓI még nem használta, és kiadása ellenére sem kapott eddig kellő figyelmet, még Sinkovicsnál sem.

³⁹ A *Feljegyzés* lelőhelye: MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 64 (100. cs., fol. 196r). Lásd később, 53 j. is. Frankói egy-két további pontját idézi a fontos irománynak, s helyesen Dobronoki kézírásaként azonosítja. Ugyanakkor tartalma alapján a *Feljegyzés* (lásd majd még hamarosan) inkább szeptember 19. körül keletkezhetett, mintsem az év végén, ahogy Frankói állítja.

⁴⁰ Vö. Pázmány május 6-án Bécsből írt levelét. HANUY, *Pázmány... levelei*, n. 950.

⁴¹ Lásd később, 96. j.

⁴² A bíboros a pöstyéni fürdőből 1635. május 27-én I. Rákóczy Györgyhöz írt levelében említi, miszerint „Itt is a hév vízbe immár két héttől fogva nyavalygok...”. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 956. Szintén a kiadott anyagból sejthetjük, hogy Forró vele lehetett. Vö. uo., n. 950. Ez biztosan így volt, mi több, Dobronoki otléte is igazolható. Egy évvel később, 1636. máj. 25-ei bejegyzésében írja P. Dobronoki, hogy az ünnepi szentmise és a prédikáció után megtartották 16 éve szokásos vasárnapi körmenetüket Úrnapja nyolcadában, még hozzá a kiterjesztett útvonalon, hiszen a szeminárium kapuja előtt is állítottak oltárt. 1635-ben ebből probléma lett, hiszen a bíboros, némely irigy kanonok által félreinformálva, tiltásával megszakította a körmenetet. 1636-ban már nem támasztott nehézséget Pázmány – jegyzi meg Dobronoki, és közli, hogy 1635-ban azért léphettek fel eredményesen a kanonokok, mert akkor P. Forróval még javában „feredett” („*nec ego ante annum fui domi, sed in thermis cum Reverendo Patre Forro, unde per abesentiam facti fuerunt illi audaciores contra nos*”). ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 24r. Jegyezzük meg még, hogy 1635-ben jún. 7-ére esett a mindig csütörtökön ünnepelt Úrnapja, az azt követő vasárnap pedig június 10-ére. A bíboros már jún. 6-án Nagyszombatban tartózkodott. Vö. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 957. Pázmányt nyilván főpásztori kötelességei szólították vissza rendtársainál előbb érseki székhelyére, hiszen az úrnap körmenetét neki kellett vezetnie. Ahogy 1636-ban is tette. Dobronoki elbeszélése szerint 1636. máj. 22-én, Úrnapján

Tudjuk, a császári diplomán később több módosítást végeztek, még akkor is, amikor szeptember utolsó harmadában az alapítólevelet átirták.⁴³ A Pázmány, Dobronoki és Forró által gondosan kimunkált szövegű császári megerősítés megfelelő formájú expedíaltatása sem bizonyult egyszerű feladatnak. A részletekről Pázmány Vágsellyéről Dobronokihoz intézett október 20-ai levele tájékoztat, amelyben sürgősen Bécsbe küldte az atyát az ügy mozgatására. A páternek kellett azokat a formai részletkérdéseket tisztáznia, melyeket négy nappal korábban Ferenczffy Lőrinc kérdezett Bécsből a bíborostól, és melyekre írásban csupán rövid választ kapott. E forrásokból kiderül, hogy az uralkodói irat *záradékolását csak Pázmány 1635. október 20-ai levelének vétele után* fogalmazta meg az udvari magyar titkár. Sem az ellenjegyeztetésben, sem az expedíálás módjában nem követte, *vélhetően nem követhette* a bíboros tanácsait. Az oklevelet végül nem a magyar *sigillum duplex* használatával és érseki ellenjegyzéssel adták ki, hanem császári aranybullával és magyar titkos pecséttel (*sigillum simplex*). Az aláírók II. Ferdinánd mellett Leopold von Stralendorff birodalmi alkancellár, illetve nem Pázmány, hanem csupán Lippay György udvari magyar kancellár (*Regni Hungariae cancellarius aulicus*) és Ferenczffy voltak.⁴⁴

A pápai megerősítés szövegén csak augusztusig végezhetek javításokat, mert azt a nyár végén útnak indították Rómába.⁴⁵ Vitelleschi generális már szeptember 1-jén visszaigazolta Pázmány felé a „*formula Pontificiae confirmationis*” megérkezését, és hogy a kúriai kiállítás intzésére késlekedés nélkül átadta a bíboros ágensének, Cornelius Heinrich Motmannak. Egyúttal biztosította Esztergom érsekét, hogy kívánságának eleget téve az ágenssel szoros együttműködésben gyorsan elintézi a pápai megerősítés

a bíboros vitte az Oltáriszentséget a körmentetben, Lippay György veszprémi püspök udvari kancellár és az ügyek intézése végett Zágrárból odaérkezett Tomkó boszniai püspök kíséretében. Utána mindhárman felkeresték a jezsuita kollégiumot, megtekintették az építkezést is. Este 10-ig maradtak. „*Fuit dies serenissimus*”. ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 23v.

⁴³ „*Mutavimus multa postmodum accedente accuratior lineā in Caesareo diplomate et multa dubie posita declarari fecimus per eminentissimum fundatorem.*” Dobronoki ímént, 39. j.-ben idézett feljegyzése. MNL-OL MKL MKA Acta les. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 64 (100. cs., fol. 196r).

⁴⁴ A levelek Dobronokihoz (idézve már korábban is, 25. j.) és Ferenczffy Lőrinc magyar királyi titkárhoz, Vágsellye, 1635. okt. 20. kiadva: HANUY, *Pázmány... levelei*, n. 979–980; valamint Ferenczffy levelét Pázmányhoz, Bécs, 1635. okt. 16. („*Difficultates Secretarii Aulici circa formandum Diploma confirmationis Acamiae Tyrnaviensis*”). MNL-OL MKL MKA Acta les. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 23 (99. cs., fol. 39r–40v.) Az 1635. okt. 8-áról (vagyis a tényleges uralkodói jóváhagyás napjáról) keltezett, de mint e levelezésből látszik, végül a hónap végén expedíált oklevél szövege: Georgius FEJÉR, *Historia Academiae Scientiarum Pazmaniae Archiepiscopalis ac M. Theresianae Regiae litteraria*, Budae, 1835, Documenta, n. 6 (17–22). Hasonmása és magyar fordítása: PAPP JÓZSEF (szerk.), *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*, Budapest, 1982, 165–171.; ugyanitt a Pázmány-féle alapítólevél fordítása is (163–164.). Újabb magyar nyelvű fordításokra lásd: SZŐGI László (szerk.), *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae, 1367–1777*, Budapest, 1995. – Ha nem is túl részletesen, de alapvetően pontos képet ad az uralkodói diplomáról és kiállítási folyamatáról: SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 31. és 32–33. Az viszont, hogy főkancellárként Pázmány kizárólag maga szövegezte volna meg az iratot, túlzás, mint már előkerült, ebben Forrónak és Dobronokinak szintén szerepe volt. Vö. az ímént, 43. j.

⁴⁵ Lásd Dobronoki feljegyzésének később idézendő részletét (57. j.).

kiadását.⁴⁶ Ez a szöveg egyébként, fűzzük hozzá, már egy újabb változat volt. Pázmány már a május közepi alapítási aktus után már küldött egy „formulát” Rómába, akkor közvetlenül az ágensnek.⁴⁷ Mindebből egyébként kikövetkeztethető, hogy az összes, az alapítással kapcsolatos iratot május végén/június elején indították útnak Rómában, hiszen, mint Dobronoki írja, és az imént említettük is, a pápai megerősítés fogalmazványa május végén készült el.⁴⁸ Jegyezzük még meg, hogy Vitelleschi 1635. szeptember 1-jei leveléből Fraknói Vilmos éppen a *‘litteras... tradidi’* részt idézi szó szerint,⁴⁹ vagyis felfigyelt arra, hogy Pázmány konkrét javaslatokat tett a pápának a megerősítő bulla megformálására. Mi több, azt is tudta, hogy a „jezsuiták már május végén elkészítették az okmányok fogalmazatait, melyeket a császár és a pápa által az egyetem érdekében kiállíttatni kívántak”. A kérdéssel azonban tüzetesebben nem foglalkozott Fraknói.⁵⁰

Nincs terünk itt arra, hogy a szemlátomást színleléstől, óvatos taktikázástól sem mentes római fejleményeket lépésről lépésre kövessük a jezsuita generális fennmaradt levelei alapján.⁵¹ Álljon itt csupán egy szemléletes mozzanata a disszimulációnak. Vitelleschi 1635. szeptember 1-jei, már említett levelében arról biztosítja Pázmányt, hogy mindent megtesz a gyors pápai megerősítés érdekében: „előző levelemből semmit nem ismételk, hanem amit Eminenciád második levelében kér tőlem, hogy az egész ügy, amennyire csak lehetséges, a lehető leggyorsabban elintéződjön, minden munkámmal és igyekezetemmel rajta leszek” – írta. Egy hét múlva, szept. 8-án viszont Doboronokival kerek perec közölte a generális, hogy a kérdés nem olyan jellegű, amit gyorsan meg lehetne oldani: „És a dolog pedig olyan jellegű, melyet gyorsan véghezvinni

⁴⁶ „Nunc vero cum factum esse non dubitem, nihil ex iis literis repeto, sed quod Eminentia Sua in secundis litteris a me petit, ut totum hoc negotium quam fieri potest, citissime conficiatur, omnem operam diligentiamque adhibeo. Eum in finem literas una cum formula Pontificiae confirmationis Reverendissimo Domino Mottmanno mox tradidi, qui uti ad obsequia Eminentiae Suae semper paratissimus est, suis partibus non deerit, et quantum necesse erit, nobiscum de rei successu deque negotio bene celeriterque conficiendo diligentissime communicavit.” Vitelleschi Pázmányhoz, Róma, 1635. szept. 1. MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 12 (99. cs., fol. 17r). Idézve már korábban is, vö. 27. j.

⁴⁷ „Reverendissimo Domino, Auditori Rotae Momanno et litteras ad Eminentissimum Barberinum et Memoriale ad Suam Sanctitatem et formulam, qua confirmationem a Sua Sanctitate cuperem, transmissi, ut omnia prius cum Paternitate Vestra conferat.” Pázmány Vitelleschihez, kiadatlan, MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Irreg., Coll. Tyrn., 10. t., 136. sz. (236. d., 511 fol.). Az irat utolsó bekezdését idézi Hermann Egyed (*i. m.*, 8, 15. j.), a címzettet azonban nem azonosítja. A dokumentumot szintén ismerő és pontos jelzet nélkül ismertető SINKOVICS azonban helyesen utal a címzett kilétére (*Az érseki egyetem*, 30.).

⁴⁸ Vö. még a Motmannak adott utasítás vonatkozó részletét: „Itaque Reverendissimam Dominationem Vestram magnopere rogo, hanc ut rem cordi sibi sumat ac Suae Sanctitatis Confirmationem privilegiaque obtineat. Quid Sanctitati Suae scripserim, ex Memoriali cognoscet. Quae privilegia Suae Sanctitatis expetam, ex annexo itidem scripto liquidum erit.” HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 954.

⁴⁹ Vö. az imént, 46. j.

⁵⁰ FRANKÓI, *Pázmány... és kora*, III, 162. és 1. j. Vö. még 59. j. (és 33. j., illetve az 53. j.-nél főszövegben mondottakat).

⁵¹ Dátumaikra, lelőhelyeikre (akár eredetiben, akár regisztrumként) lásd a 8–9. és 11–13. j.-ben idézett munkákat. A következőkben a szept. 8-aiból és a nov. 3-aiból fogunk még bővebben idézni.

nem lehet, sőt újra és újra oda-vissza *kell levelezni róla, így kicsivel több tér és idő szükségeltetik hozzá*” – fogalmazott diplomatikusan Vitelleschi.⁵² Szeptember 1-jén írta azt is Pázmánynak, hogy a bullatervezetet máris tüstént továbbította az ágensnek. Közben azonban azután kivárára intette Motmannt... – tudjuk meg a bíboros méltatlankodó, e fejezet elejét idézett soraiból.

c) *A pápai bulla fennmaradt szövegtervezete és a Jézus Társaság érdekei*

Az imént elmondottak alapján lényegi végkövetkeztetésünk így hangzik: a Pázmány és két rendtársa által készített bullaszöveg egyszerűen nem volt elfogadható a rend számára. Leginkább amiatt nem volt az, mert tartalmazta az inkorporációt a bécsi egyetembe, sőt kiemelt szerepet szánt neki. Ezt onnan tudjuk, hogy a kutatás által érthetetlen módon mellőzött bullafogalmazvány teljes terjedelmében fennmaradt. Közvetlenül a Dobronoki-féle, már idézett fontos *Feljegyzés* után található, és szintén a nagyszombati rektor kézírásával készült. Egészen pontosan ez a császári és pápai megerősítés problémáiról részleteket közlő feljegyzés nem más, mint a P. Dobronoki által gondosan egyazon ívre lemásolt szövegek külzetére vezetett és pár kiegészítő közléssel ellátott címirat: „*Tenor Pontificii et Caesarai diplomatis pro confirmatione nostrae Academiae*” („Az akadémiánkat megerősítő pápai és császári diploma tartalma”), ami alatt emlékeztető feljegyzések sorjáznak.⁵³ Érthetetlen, hogy a fedlapon található értékes feljegyzés több információját használó Fraknói, vagy az őt a kutatásban segítő levéltáros figyelmét hogyan kerülhette el maga a bullatervezet! A terjedelmes, *Quanto validioribus* kezdetű irat nyitóformulájából egyértelmű a pápai jelleg:

⁵² „*nihil ex iis literis repeto, sed quod Eminentia Sua in secundis litteris a me petit, ut totum hoc negotium quam fieri potest, citissime conficiatur, omnem operam diligentiamque adhibeo...*” (Itt említi azt is, hogy átadja Motmannak a bullafogalmazvány szövegét, vö. 46. j. – „*Et rem quidem talem esse, quae tam cito confici non possit, quin semel, iterumque ultro citroque scribatur, atque sic paulo plus spacii ac temporis requiratur.*” MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 12 (99. cs., fol. 17r) és fasc. 8, n. 7 (99. cs., fol. 10r). Vö. az 58–62. j. is. – Lukács László átiratában átolvastuk Vitelleschi összes fennmaradt levelét, tehát azokat is, melyeket a kutatás eddig nem idézett. Itteni megállapításainkat az összes vonatkozó, s majd részletes elemzést érdemlő irat ismeretében tettük. Vö. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 366 (Lukács László hagyatéka), n. 64 (Epistulae P. Generalis ad Provinciam Austr. 1620–1642). Kéziratát az Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI), Austria fondjából állította össze. Erősen feltűnő a generális sorozatos fogadkozása mindenki felé, beleértve Wilhelm Lamormain császári gyóntatót és a jezsuita provinciálist is, hogy éppen egy aktuális újabb feltétele teljesülésére vár, és akkor már tényleg hamarosan megszerzi a pápai bullát. Lásd a 60. j. is. – Vö. eltérő interpretációval: SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 31.; illetve őutána MOLNÁR-SIPTÁR, *Egyetem volt-e*, 358–359.

⁵³ A Dobronoki-féle *Feljegyzésre* lásd korábban a 39. j. A cím – információértékében már hasznosított folytatása: „*conceptus anno 1635 in fine Maii.*” – ugyanakkor némileg félrevezető, hiszen a bemásolt szövegek biztosan nem a májusi végi állapotot rögzítik. A pápai bulla esetében ez az „apostoli” jelző hiánya miatt egyértelmű. A császári pedig megegyezik az expedált változattal, miként a főszövegben is említjük. Vö. még korábban a 33. j. is.

„Dilecto filio Petro S.R.E. Cardinali Pazmany, Archiepiscopo Strigoniensi, Salutem et Apostolicam Benedictionem. Quanto validioribus machinis id agit Sathanas et eius satellites, ut Ecclesiae Catholicae convellantur praesidia, Sanctuarii disiiciantur lapides, et omne eius firmamentum, cui sacra fabricae spiritualis moles innititur, omnino collabascatur, tanto et Romano Pontifici, qui supremus in militante hac arce speculator est, et reliquis eius Coadiutoribus Praelatis enitendum est, ut quae post tot impetus adhuc salva persistunt, deinceps quoque inconcussa permaneant...” – sorjázik a bevezető körmondat.

Érdemes lesz majd megjelentetni eredeti latin formájában, illetve magyar fordításban.⁵⁴ A hosszasan hömpölygő bullaszöveg után folytatólágosan található a császári megerősítés textusa. Ez a záradékolást leszámítva már megegyezik a végső, császári aranybullával kiadott változattal.⁵⁵

Az érseki alapítólevéllel együtt bizonyos kritikai, filológiai vizsgálatát, különös tekintettel magának Pázmánynak személyes beavatkozására a szövegalkotási folyamatba, a kutatás következő szakaszában fogjuk elvégezni. Itt most meg kell elégednünk a bullatervezet szövegének rövid szemrevételezésével. A hosszas, külön elemzésre érdemes arenga-rész után az alapító aktus pár szavas megerősítése,⁵⁶ illetve az általános és konkrét egyetemi jogosítványok hosszas felsorolása következik. A nagyszombati akadémia mindazokat a kiváltságokat élvezte volna, mint a párizsi, bolognai, kölni, bécsi, prágai és krakkói egyetem. A bullafogalmazvány tulajdonképpen két konkrét rendelkezést tartalmaz és részletez. Az egyik, hogy apostoli konszenzust ad a bécsi egyetemi affiliációhoz, sőt minden jogi akadályt elhárít előle. A másik, hogy az esetleges áthelyezést csak az esztergomi egyházmegye területén hagyja jóvá. Nem véletlenül aggódott hát Dobronoki, amikor kétségét fejezte ki afelől, vajon milyen szöveggel fogják kiállítani a bullát Rómában, amit egyébiránt 1635 decemberére prognosztizált.⁵⁷ Ugyanakkor talán Pázmány sem véletlenül egyezett bele a bécsi affiliáció elhagyásába alapítólevelében, gondolván, a pápai bullában úgyis benne lesz.

⁵⁴ A bulla-fogalmazvány Dobronoki kézírásával: MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 64 (100. cs., fol. 197r–201r).

⁵⁵ MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 64 (100. cs., fol. 201r–207v).

⁵⁶ „*Et cum ad illius Studii Generalis sue Academia aut Universitatis a vobis fundatae ac dotatae confirmationem... benigne concedimus et in loco a vobis detecto sub titulo Archiepiscopalis Universitatis Societati Iesu Studium Generale erectum confirmamus... Ante omnia autem totalem eius Collegii in Universitatem a vobis erecti dotem ac censum annuum, tam priore, quam a vobis nunc adiectum ratificamus...*” Uo., fol. 198v.

⁵⁷ „*Nescimus quomodo tenor Pontificius Romae approbabitur, quem Viennae adhuc in Augusto transmisimus ad admodum reverendum patrem nostrum generalem. Expectans et illinc confirmationem anno 1635 in fine Decembris.*” Dobronoki korábban már többször idézett (39., 43., 53. j.) *Feljegyzése* a pápai bullaszöveg fedlapján, MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 9, n. 64 (100. cs., fol. 196r).

Vitelleschi generálisnak Cornelius Heinrich Motmann ágens közreműködésével elvileg lehetősége lett volna bármilyen változtatás eszközzésére a bulla tervezetében.⁵⁸ Lényegi módosítást nyilván nem tartott tanácsosnak önhatalmúlag véghezvinni. Végül inkább arra az álláspontra helyezkedett, hogy megvárja az átirát alapítólevelet, és annak szövegét foglaltatja bele a pápai megerősítésbe. Az előzményekhez tartozik, hogy nemcsak az alapítólevél, hanem ezt követően az augusztusban fogalmazvány formájában a neki megküldött császári és pápai megerősítés szövegének módosítását is elvárta a generális. Szeptember eleji levelében kifejezetten a római rendi vezetés észrevételei alapján („iuxta notas a Patribus ad consultationem adhibitis factas”) véghezviendő változtatásokat kért a Pázmány–Dobronoki–Forró triásztól.⁵⁹ Szűk két hónappal később, november elején gyakorlatilag végleg elvetette a nyárutón Rómába megküldött bullaszöveget – ez a változat maradt ránk –, s nemcsak fenntartotta a módosítását kérő korábbi álláspontját, hanem a hangsúlyt a módosított alapítólevél és rendi kifogásokra adott egyéb garanciák (!) megküldésére helyezte. Fellépését a pápai bulla kiállítására érdekében ettől tette függővé.⁶⁰ Így és ekkor került a középpontba az érseki alapítólevél szövegének átirása a bullába. A bemásolás szükségessége azonban korántsem tűnik olyan obligát kíváncsolomnak a kúriai adminisztráció részéről, mint amilyennek Muzio Vitelleschi állította.⁶¹

Amennyiben Pázmány bármilyen módosítástól elzárkózott volna, a Jézus Társaság számára tulajdonképpen az eredeti alapítólevél is alkalmas volt arra, hogy a nagyszombati egyetem megkezdje működését. Ezt a generális egyértelműen kijelentette a P. Dobronokihoz intézett egyik levelében.⁶² Azt viszont még az átdolgozott szöveg

⁵⁸ „Quod si quid Reverendissimo Dominationi Vestrae ac Patri Generali mutandum in memoriali vel annexo scripto videbitur, id ut pro arbitrio facere possint, omnimoda facultas esto; sicut et si quae alia memorialia conficienda viderentur in hunc usum, eius quoque potestas penes Dominationem Vestram Reverendissimam erit.” HANUY, Pázmány... levelei, II, n. 954.

⁵⁹ Korábban már idézett (27. j.) levele Dobronokihoz, Róma, 1635. szept. 8. MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 7 (99. cs., fol. 10r).

⁶⁰ „Cum dubitare non possim meum responsum de expeditione bullae fundationis Academicæ interea temporis ad Reverentiam Vestram allatum fuisse, aliud quod ad litteras 29 Septembris datas respondeam non habeo, quam fieri non posse, ut diploma Pontificium conficiatur prius, quam fundationis formula, prouti nunc facta est atque correcta, huc mittatur. Siquidem diploma Apostolicum iuxta fundationis normam confici debet, eidemque etiam inseri solet. Quare necesse est, ut non tantum fundationis litterae, si confectae sunt, sed etiam si quid aliud in propositis difficultatibus ac condicionibus permutatum est, primo quoque tempore ad nos mittatur. Nobis deinde curae erit, ut et Pontificis consensus habeatur, et ipsa Bulla, quanta fieri potest, celeritate conficiatur.” Vitelleschi Dobronokihoz, Róma, 1635. nov. 3. Uo., fasc. 8, n. 4 (99. cs., fol. 7r). Vö. az 52. j. is.

⁶¹ A kutatás következő szakaszában fogunk e téren összehasonlító vizsgálatokat végezni más pápai megerősítő bullák szövegével. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a *Quanto validioribus...* kezdetű tervezet is nyilvánvalóan korábbi minták alapján készült.

⁶² „Verum cum de hisce ac similibus conditionibus cum ipso Domino Cardinali tractandum conveniendumque sit, prout alias scripsi, et quidem ita caute ac prudenter, ut si paululum alienus videatur ab eiusmodi oneribus vel tollendis, vel moderandis, non offendatur, sed fundatio iuxta mentem et sensum ipsius acceptetur, aliud mihi in hac causa agendum non video, quam ut expectem quid istic confectum sit.” Vitelleschi többször (27., 52., 59. j.) idézett levele Dobronokihoz, Róma, 1635. szept. 8. MNL-OL MKL MKA Acta

esetében sem tudták elfogadni, hogy a pápa megerősítse és bullába foglalja. Ezáltal tudniillik általános kánoni jogérvényt, pontosabban hivatkozási alapot nyertek volna a benne foglaltak. Hiába maradt ki az alapítólevél átdolgozott szövegéből bécsi affiliáció, a másik neuralgikus rész, az esztergomi érsekek – és széküresedés esetén a főképtalan – felügyeleti joga minimális korlátozással továbbra is megmaradt. E befolyás pápai kanonizálása merőben ellentétes volt a *Societas Iesu* érdekeivel!

Az okokért nem kell messzire tekinteni. A Társaság jó évtizede elkeseredett, újra és újra a Kúria, illetve a császári udvar elé kerülő harcot folytatott Ernst Adalbert Harrach bíboros, prágai érsekkel a prágai *Carolina* feletti ellenőrzés, például az egyetem kancellárjának kinevezési joga miatt. S ebben a küzdelemben a jezsuiták nem álltak túl jól, 1638-ban több joguk is korlátozásra került.⁶³ Az 1623. évi rendezés ellenére a császárváros univerzitásával szintén neuralgikus volt a viszony. A bécsi egyetem és a jezsuita kollégium kapcsolatának rendezése épp Pázmány érseki kinevezésének kérdésével együtt szerepelt folyamatosan a pápai döntéshozatal napirendjén. Mindkét kérdést Mechior Klesl bíboros, bécsi püspök, a Titkos Tanács elnöke mozgatta, akinek ekkor Pázmány már kliense volt. Vagyis a problémára nemcsak a jezsuiták, hanem a velük szemben fellépő bécsi püspök, az egyetem volt diákja szemszögéből is láálthatott. Klesl bukása után II. Ferdinándnak köszönhetően a jezsuiták 1623-ban komoly pozíciókat szereztek az egyetemen belül. Ennek ellenére a viszony az intézmény egészével feszült és problémákkal terhelt maradt.⁶⁴ A középkori alapokon nyugvó régi egyetemek és az új jezsuita akadémiák viszonyában korántsem kivételes módon – fűzzük hozzá. A kérdésre tanulmányunk végén még visszatérünk. Ott próbáljuk azt is megérteni, hogy a minde me problémákkal nyilvánvalóan tisztában lévő magyar bíborost milyen szempontok vezették a Jézus Társaság számára pápai megerősítés keretében elfogadhatatlan feltételek kikötéséhez. Most azonban térjünk rá következő alapállításunk megfogalmazására.

Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 7 (99. cs., fol. 10r). SINKOVICS (*Az érseki egyetem*, 30.) erre is hivatkozva állítja tévesen, hogy a bécsi affiliáció elejtését leszámítva „nincsen nyoma, hogy valami történt volna a kifogásolt részek módosítására, az eredeti alapítólevél maradt változatlanul érvényben”. Vö. korábban a 29. j. is.

⁶³ Az elhúzódozó konfliktus pozitivistá alaposágú feldolgozása: Käthe SPIEGEL, *Die Prager Universitätsunion (1618–1654)*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 62 (1924) 5–94, különösen 33 skk. Áttekintő jelleggel: GRENDLER, *Jesuit Schools and Universities*, 82–85.

⁶⁴ Vö. TUSOR Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)* (CVH I/13), Budapest–Róma, 2016; további irodalommal lásd: Johannes WRBA, *Der Orden der Gesellschaft Jesu im Alten Universitätsviertel von Wien*, Das Alte Universitätsviertel in Wien (hg. v. Günter HAMANN–Kurt MÜHLBERGER–Franz SKACEL), Wien, 1985, 47–74.; áttekintő jelleggel: GRENDLER, *Jesuit Schools and Universities*, 82–85.; Kurt MÜHLBERGER, *Die „Pragmatische Sanktion” (1623). Sieg der Genegreformation und Rekatholisierung der Universität*, <https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/die-pragmatische-sanktion-1623>.

2. TÉZIS.

**A római Kúria részéről a Pázmányi-alapítás ünnepélyes megerősítése
nem csupán annak kétfakultásos,
hanem (inkább) annak jezsuita jellege miatt maradt el**

Emlékszünk, Dobronoki naplóbeli közlése nyomán a historiográfia nagyjából az orvosi és jogi kar hiányában vélte megtalálni a pápai bulla elmaradásának fő okát. Tudjuk, a problémától kezdetben maga a bíboros is tartott a római megerősítés kapcsán. A közismert precedenciák, például a szintén két karból álló, mintaadó gráci egyetem nyomán azonban épp Vitelleschi generális volt az, aki kifejezetten alaptalannak tartotta Pázmány ezirányú aggályát. Egészen érdekes módon a két kar problémáját még Esztergom érseke vetette fel a generálishoz az alapítási aktus után intézett levelében. Kései, már többször idézett szeptember 1-jei válaszában pedig Vitelleschi nyugtatta azzal, miszerint ez nem okozhat problémát, hivatkozva arra a közkeletű tényre, hogy számos, csupán két karral rendelkező akadémia kapott korábban pápai jóváhagyást és megerősítést.⁶⁵

Második állításunk, vagyis hogy valójában nem a jogi és orvosi fakultás hiánya, hanem a nagyszombati akadémia jezsuita jellege okozta a pápai *confirmatio* elmaradását, bár legalább olyan fontos, mint az előző, jóval rövidebb argumentációt igényel. A 17. századi magyar–szentszéki kapcsolatok vizsgálata során egyfelől a római összefüggésű forrásszövegeket igyekeztünk módszeresen feltárni. Így került a képbe a végül valóban soha ki nem adott pápai megerősítő bulla fogalmazványa is. Másfelől módszeresen kutattuk a kora újkori római magyar agenzia működéséről fennmaradt iratokat is. Ennek köszönhetően került elő az a kulcsdokumentum, ami végre érthetővé teszi az 1635. évi nagyszombati egyetemalapítás pápai megerősítésének problematikáját.⁶⁶

⁶⁵ „*Ut vero Eminentissimo Cardinali Barberino persuadeatur professionem Legum et Medicinae in isto Regno non vigere, neque ullum usum esse, non credo magnis conatibus opus esse, cum videamus multas iam alias Academias approbatas esse et confirmatas, in quibus tamen neque Iurisprudentiae neque Medicinae Doctores habentur. Itaque aliud non superest, quam ut Eminentiam Suam velim quam longissime esse superstitem, ac voluntatis suae piissimae et pulcherrimae foundationis fructus quam amplissimos suis ipse oculis spectare possit.*” Pázmány Vitelleschihez, kiadatlan, MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Irreg., Coll. Tyrn., 10. t., 136. sz. (236. d., 511. fol.); idézve már korábban is, vö. a 47. j. (Az irat idevágó bekezdését idézi Hermann Egyed (*i. m.*, 8., 15. j.) is: a generális Pázmányhoz. Uo., Reg. Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 12 (99. cs., fol. 17r) (idézve már korábban 27., 46., 52. j.).

⁶⁶ Az eredetiben fennmaradt, olasz nyelvű és Motmann által s. k. írt jelentés lelőhelye: MNL-OL MKL MKA Acta Ecclesiastica (E-150), Irregistrata, 30. t., 140. sz. (26. d.). – A módszeresség azt jelenti, hogy még az ezredfordulót megelőző és követő években itáliai, ausztriai, csehországi, felvidéki kutatásaink mellett igyekeztünk átnézni az egyházi levéltárakat, különösen a Prímási Levéltárat, valamint az Országos Levéltár szóba jöhető helyeit is. Így vizsgáltuk át az *Acta Ecclesiastica* iratcsomóit. A 30. tételek az áttekinthető repertórium mindössze ennyit közöl: „Levelek 1523–1796”. A kulcsirat eredeti lelőhelye nyilván az *Acta Iesuitica* egyetemalapítási dokumentumai között volt. Talán épp jelentősége miatt vehették ki onnan, majd került később ebbe az 1780 körül összeállított gyűjtőföndbba. Vö. MAKSAY FERENC, *Magyar Kamara Archivuma. Repertórium* (Levéltári Leltárak 63), Budapest, 1975, 53. és 49. Ugyanez mondható el a következő fejezet középpontjában álló pápai brévéről, azzal a különbséggel, hogy az még lappang vagy elveszett.

C. H. Motmann, a már ismerős római ügyvivő, aki Pázmány, P. Dobronoki és P. Forró, valamint Vitelleschi generális mellett a negyedik főszereplő a nagyszombati egyetem alapítástörténetében, a következőkről tudósította a magyar bíborost Rómában, 1636. április 19-én:

„Mindazon lépések, melyeket a nagyszombati akadémia privilégiumai érdekében teszünk, egyre nagyobb és nagyobb nehézségekbe ütköznek. Tudniillik azt mondják, hogy Öszentsége nem kíván egyetemi kiváltságot adni, csak akkor, ha az összes fakultáson tanítanak, illetve ha a teológiát mások, és nem a jezsuita atyák oktatják.”⁶⁷

Az már eddig is sejthető volt, hogy a mindkét jogból Pisában doktorált VIII. Orbán mind formálisabb és merevebb kánonjogi szemlélete szerepet játszhatott a megerősítés elmaradásában. Az idézetnek köszönhetően most már világosan látszik ennek tágabb horizontja, ami a nagyszombati intézménytől függetlenül kívánta szabályozni a katolikus felsőoktatás rendszerét. A törekvés legfontosabb ismérve pedig a jezsuita befolyás visszaszorításának a szándéka. Külön kiemelendő szempont, miszerint csak olyan intézmények kaphatnak egyetemi kiváltságokat, ahol nem a jezsuiták oktatják a teológiát! Mindez nem csupán a hagyományos jezsuita–kolduló rendi (mindenekelőtt domonkos) vetélkedés újabb fejezeteként értelmezhető. Sokkal inkább a korszak azon új keletű trendjébe illeszthető bele, amely a távol-keleti missziókban is felszámolta a jezsuita monopóliumot, és 1630–1633 során a többi szerzetesrendnek is teret adott. S ami aztán hamarosan, már 1641-re súlyos és elhúzódó teológiai és pasztorális konfliktus, az úgynevezett rítusvita kirobbanásához vezetett a közös frontot alkotó domonkosok és ferencesek, illetve a jezsuiták között.⁶⁸ Nem a két kar meglétével volt tehát az igazi probléma, hanem a jezsuita túlsúllyal! A többi kar hiánya csupán jól hangzó ürügy volt, lévén, hogy két fakultású egyetemei szinte kizárólag csak a Jézus Társaságnak voltak. „Az egyetem végül is pápai megerősítés nélkül maradt, ami eléggé szokatlan volt. Joggal merülhet fel a gyanú, hogy talán nem is a két kar hiánya lehetett az egyházi jóváhagyás elmaradásának az oka, hiszen több jezsuita egyetem jogi és orvosi kar nélkül működött” – fogott gyanút már Sinkovics István az alapítás 350. évfordulóján. Ám a megerősítés elmaradása indokolta tévesen feltételezi, miszerint „VIII. Orbán pápa franciabarát és Habsburg-ellenes irányzata, továbbá ehhez kapcsolódóan az a feszült viszony, ami

⁶⁷ Kiadva a többi, Pázmányhoz intézett és ránk maradt ágensi jelentéssel együtt: TUSOR Péter: *“Ad Praelatorum et alia huius Patriae negotia in Curia Romana promovenda”*. *The Roman Agents of the Hungarian Bishops in the 17th Century*, Gli agenti presso la Santa Sede delle comunità e degli stati stranieri (secoli XV–XVIII) (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 8), a cura di Matteo SANFILIPPO–Péter TUSOR, Viterbo 2020, 41–84., n. 7 (76–77.).

⁶⁸ A jezsuiták távol-keleti missziós monopóliumának elvesztését, és a katasztrofális rítusvita kezdeteit említi: Georg LUTZ, *Urbano VIII*, Enciclopedia dei Papi. III: Innocenzo VIII – Giovanni Paolo II, a cura di Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 2000, 298–321., 308.

Pázmány római követsége idején közte és a római egyház feje között kialakult”, állt volna a háttérben.⁶⁹ Most már tudjuk, az utólagos pápai konfirmáció háttérében a jezsuita rendet övező lassú, de határozott irányú, mintegy 140 év múltán majd a páratlan egyháztörténeti skandalumhoz, a rend 1773. évi szentszéki eltörléséhez vezető kúriai klímaváltozás kezdete állt.

Mi több, összes elődével: Fraknóival, Pauler Tivadarral, Szentpéteryvel és Hermann Egyeddel egyetemben abban is téved az ELTE professzora, egyben az 1985-ös jubileumi emlékkötet szerkesztője, miszerint az 1635-ben Pázmány Péter által alapított első magyar univerzitás szentszéki „jóváhagyás” nélkül működött volna. A volt Eötvös-collegista történész szerint ennek elmaradása „furcsa fényt vet a pápai udvarra, hiszen a nagyszombati egyetemet, amely az alapító elképzelése szerint jórészen katolikus egyházi érdekeket szolgált, a huzavonával és a jóváhagyás elmaradásával működésében veszélyeztethette”.⁷⁰ Nos, az utólagos *confirmatio* valóban elmaradt, és miként Summeregger provinciális fellépése mutatja, valóban problémát is okozott. Ez azonban, láthattuk, csupán átmenetinek bizonyult. Miért keltett a bulla hiánya pusztán pillanatnyi zavart a nagyszombati egyetem történetében, arra a soron következő, harmadik alapállításunk adja meg a választ.

3. TÉZIS.

Az utólagos szentszéki megerősítés, az egyetemi kiváltságok bulla formájában történő adományozásának elmaradása ellenére az 1635. évi alapítás – előzetesen megszerzett – pápai hozzájárulással ment végbe

a) Pápai felhatalmazó breve egyetemalapításra, 1632. május

A Fraknoi Vilmostól Szentpétery Imrén és Hermann Egyeden át Sinkovics Istvánig húzódó historiográfia számára eddig teljesen ismeretlen volt az a lényegi információ, miszerint Pázmány Péter 1632-es római útja során pápai breve formájában előzetes szentszéki felhatalmazást kapott az egyetem létrehozására! A sarkalatos történeti tényről szintén Motmann ágens imént idézett kulcsjelentéséből tudjuk. Eszerint a Kúriában azt is közölték vele, hogy a megerősítő bulla kiállítása azért nem égetően sürgős, mivel négy évvel korábban, 1632 tavaszán Pázmány egy olyan pápai brevével indult haza Rómából, amely felhatalmazta őt egy akadémia alapítására, mégpedig annak privilégiumaival („*quattro anni fa nel partire di qua portò seco un breve d'erezione d'un academia con li suoi privilegi*”)! Mindezt maga Mons. Maraldi, az iratot kiállító pápai brévetitkár hozta Motmann tudomására.⁷¹

⁶⁹ SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 32.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ TUSOR, *The Roman Agents*, 77. (n. 7).

Az ágens hivatkozása a brévetitkár személyére sokkal fontosabb információ, mint első pillantásra gondolnánk. A cesenai születésű Marco Aurelio Maraldi 1627-től 1651-ben bekövetkezett haláláig állt a római Kúria mind fontosabb szerepet játszó intézménye, a pápai Brévetitkárság (*Segreteria dei Brevi*) élén. A legtöbb pápai „konceszzió” ettől az egyházfő közvetlen közelében, az Apostoli Palotában működő hivataltól függött. Vezetője, a *segretario dei Brevi* igazi bennfentes és bizalmas tisztviselő. Nem csupán a pápai udvar, hanem a központi mag, a *Famiglia Pontificia* tagja. A pápának beadott kérvényeket általában ő vette át, ő referált róluk az egyházfőnek, egyeztetett a bíboros nappal, szükség esetén a kongregációkkal, más szentszéki hatóságokkal, majd felügyelte a bréve kiállításának folyamatát. Az összes brévet ő látta el kézjeggyel és pecsételtette le a halászgűrűvel. Motmann nyilván neki adta át Rómában az esztergomi érsek VIII. Orbánhoz intézett egyetemalapítási memoriáléját is 1635. június folyamán, kivéve persze, ha az ügyben audienciát kapott az egyházfőtől, amit azonban nem gondolunk.⁷² Maraldi brévetitkár számos más kuriális hatóság tagja volt, és aktív szerepet játszott a Barberini-pontifikátus számos fontos döntésének meghozatalában. A szakirodalom külön említi szerepét a prágai *Carolina*-egyetem helyzete körül folyó római tárgyalások kapcsán. Motmann számára adott tájékoztatása tehát, miszerint az előzetes pápai felhatalmazás is elegendő a nagyszombati egyetem (kánon)jogszerű működéséhez, a pápai udvar leginkább kompetens hivatalnokától származott.⁷³ Jegyezzük még meg, hogy a 18. századtól a brévetitkár már rendre bíborosi kinevezést is kapott, sőt erre már a 17. század elején is van példa, Scipione Cobeluzzi („*Cardinale di Santa Susanna*”) személyében. S bár Maraldi esetében ez elmaradt, személyének, szerepének fontosságát mutatja, hogy e hivatalát kivételes módon a pontifikátusváltást követően, X. Ince trónra lépte után is meg tudta tartani és továbbra is a *Palazzo Apostolico*-ban lakhatott. Mi több, az 1644. évi konklávé annak ellenére kapott több alkalommal szavazatot, hogy nem volt bíboros.⁷⁴

Nemcsak Maraldi brévetitkár állásfoglalása tekinthető illetékesnek, illetve mérvadónak. A Löwenben, Ingolstadtban, Bécsben és Münchenben tanult, az egyetemi viszonyok sokféleségében személy szerint is jól tájékozott Motmann tudósítása hitelességéhez sem férhet kétség. Hiszen olyan üggyről ír Esztergom érsekének, amiről ő maga is tudván tudott. A Motmann-jelentésben említett, az egyetemalapításra pápai fakultást tartalmazó brévet (*breve d'erezione d'un academia con li suoi privilegi*) Maraldi közlése szerint ugyanis maga Pázmány személyesen hozta haza Rómából.⁷⁵ Vagyis ezt már a bíboros ott-tartózkodása alatt kiállították.

⁷² Vö. a 7. j.

⁷³ Vö. Silvano GIORDANO, *Uomini e apparati della politica internazionale del papato*, Papato e politica internazionale nella prima età moderna (a cura di Maria ANTONIETTA VISCEGLIA), 149–172, 140–142; a pápai Brévetitkárságra és a bréveexpedíció folyamatára: TUSOR Péter, *A barokk pápaság 1600–1700*, Budapest, 2004, 181–184.

⁷⁴ KELLER–CATALANO–ROMBERG (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel... des Kardinals... von Harrach*, 545 és 660.

⁷⁵ TUSOR, *The Roman Agents*, 77. (n. 7).

Kutatásaink során ugyanakkor sem a brève regisztrumával, sem eredetijével nem találkoztunk. Ismételt, célzott keresésünk sem vezetett eddig eredményre. Bár Galla Ferenc alaposan átvizsgálta a Brévetitkárság levéltárát, 2019 folyamán ismét átnéztük az 1632. április–májusi regisztrumokat, sőt az azt követő hónapokét is, hátha később regisztrálták az iratot. Erre azonban nem került sor.⁷⁶ Vélhetően amiatt, hogy a pápai udvar 1632 húsvétja után a szokásosnál is hosszabb ideig Castel Gandolfóban tartózkodott, ami kavarodást okozhatott az amúgy is számos kihívással küzdő bürokráciában.⁷⁷ Pázmány római követsége idején számos kérvényt adott be kisebb-nagyobb ügyekben, minden valószínűség szerint egyaránt 1632. május 10-én.⁷⁸ A kisebbek (búcsúkiáltások, ereklyekérések stb.) nyilván mielőbbi kedvező elintéztést nyertek, de ezekről sem maradt fenn fogalmazvány/regisztrum a Vatikánban.⁷⁹ A pálos rend vizitációja érdekében benyújtott kérvény a Propaganda Kongregáció elé került, tárgyalása elhúzódott, a brévét augusztus 17-én expedálták a Quirinálban, ennek már fellelhető a regisztruma.⁸⁰ Sem kérvény, sem regisztrum nem található a bíborost Rómába kísérő majdani utód Lippay György apostoli protonotáriusi, illetve pápai kamarási kinevezéseiről. Ezeknél viszont ismertek az eredeti brévék, mindkettő 1632. május 29-én kelt.⁸¹

Parallel módon az egyetemalapítási fakultás érdekében 1632. máj. 10-én vagy akörül beadott *memoriale* nyomán a Brévetitkárságon rövid úton, minden különösebb kongregációs vagy egyéb állásfoglalás nélkül elintéztett brévét szintén máj. 29-én expedíálhatták. A kiállítás meglehetősen gyorsasággal kellett történnjen, ami szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy az egyébként biztosra vehetőn elkészült és láttamozott fogalmazvány/regisztrum végül nem került megfelelő őrzési helyére. A magyar bíboros és kísérete május 31-én, tüntető sietséggel – egyúttal az általa hön utált meleg elől menekülve – hagyta el az Örök Várost Loreto és Ancona irányában.⁸²

Nem látunk nehézséget abban, hogy magának a brévének a tartalma nem ismert. Nyilván egy jogi formulákkal teletűzdelt sabloniratról beszélhetően. A történeti lényeg kétségszövegbevonhatatlan létezése, célja és rendeltetése. Keletkezése kontextusának koordinátáin lehet értelmezni a nagyszombati egyetemtörténeti diskurzus esetlegeségét. Amennyiben tudniillik a Brévetitkárságon marad nyoma az irat kiállításának, az 1920-as évek végén, 1930-as évek elején azt alaposan átkutató Galla Ferencnek⁸³ köszönhetően már a 300 éves alapítási évforduló mértékadó szakirodalmába bekerül-

⁷⁶ Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Segreteria dei Brevi, Registra Brevium, vol. 785., 786., 787., 787A., 788., 789.

⁷⁷ A római követjárásra és eddig ismeretlen momentumaira legújabban: Rotraud BECKER–Péter TUSOR, "Negozio del S.r Card. Pasman". Péter Pázmány's Imperial Embassy to Rome in 1632 (With Unpublished Vatican Documents) (CVH II/7), Budapest–Rome, 2019, 215.

⁷⁸ Vö. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 730. és 741–749.

⁷⁹ Vö. ugyancsak AAV Segreteria dei Brevi, Registra Brevium, vol. 785., 786., 787., 787A., 788., 789.

⁸⁰ Uo., n. 742; GALLA, *Marnavics Tomkó*, 98–99., 160. j.

⁸¹ Prímási Levéltár (PL), Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV), n. 185/4–5.

⁸² CVH II/7, 219–220.

⁸³ Vö. CVH I/20, 82–83.

hetett volna a pápai elismertségre vonatkozó kulcsinformáció. A modern történetési narratíva⁸⁴ pedig ézalt jóval közelebb került volna a történeti valósághoz.

b) Az 1636-os ad limina jelentés és a Deductio Synoptica (1635)

A Mons. Maraldi hiteles és hitelt érdemlően közvetített szóbeli közlésén alapuló szenzációs történeti információ alapján válik érthetővé, hogy miért szerepel a Pázmány nevében 1636 júniusában benyújtott *ad limina* jelentésének szövegében, miszerint az érsek Nagyszombatban „a pápa jóváhagyásával hoz létre éppen új *akadémiát* a királyság közjára és a katolikus vallás növekedése céljából” („*novam ad benignam Sanctitatis Vestrae annuientiam, pro publico istius Regni bono et Religionis Catholicae incremento erigit de facto Academiam*”).⁸⁵ Érdekes, hogy ez az 1911-ben publikált információ, mely egyértelműen és hitelesen az egyetemalapítás pápai jóváhagyását adatolja, komolyabban senkinek nem ütött szöget a fejébe. Vagy ha igen, mégsem írt róla. Az utólagos és ünnepélyes, bulla formájában kiállított pápai megerősítés kétségbevonhatatlan elmaradásának, tényleges megtagadásának valós történeti tényén nyugvó történeti narratíva elsöprő erejével szemben mindedig, a Motmann-féle kulcsjelentés megismeréséig lehetetlen volt meghatározni e kijelentés értelmezési kereteit.

Az ágensi tudósítás mellett ez a dokumentum kontrasztálja az 1635-ös nagyszombati egyetemalapítás pápai elismertségének most feltárt – önmagában is hiteles – történeti tényét, érdemes röviden elidőzni keletkezésénél. A reláció megfogalmazásának módja mintha a kialakult helyzet elfogadását jelentené Pázmány részéről. A pápai „*annuientia*” közlése mellett ezt tartjuk még a hozzáadott forrásértéknek. Az *ad limina* jelentés végleges szövege keletkezésének helyét és idejét közelebbről megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a benyújtott változat elkészítése már Rómában történt. A papír, vízjele (horgony-szerű jel és hatágú csillag), az írásmód tipikusan itáliai.⁸⁶ Az *ad limina* jelentés eredeti szövegét szemlátomást tehát átírták az Örök Városban, akár Pázmány időközbeni utasítására, akár maga Motmann saját hatáskörben, és bizonyos fokig együttműködve az *ad limina* látogatást a bíboros helyett végző Senkvicz Máttyás esztergomi kánonokkal. Feltételezzük még, hogy az átírás oka épp az egyetem pápai alapítással történő „erigálásának” hangsúlyozása lehetett a megerősítéssel kapcsolatos kedvezőtlen fejlemények ismeretében. Az esetleges további bonyodalmakat elkerülendő, a fennálló helyzet dokumentálása céljából állíthatja a szöveg az esztergomi érsek hivatalos szentszéki beadványában – melyet a *Sacra Congregatio Concilii* bíborosai plénumon tárgyaltak és fogadtak el –, hogy az esztergomi érsekség területén az érseki egyetemalapítás folyamata

⁸⁴ Vö. 8–9. és 11–13. j.

⁸⁵ Kiadva: HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 27* (769–770).

⁸⁶ Pázmány itt elemzett 1636. évi *ad limina* jelentésének a Zsinati Kongregációhoz benyújtott példánya: AAV Archivio della S. Congregazione Concilio, Relationes Dioecesium, busta 768, fol. 677–678.

mögött ott áll a pápai jóváhagyás. Azaz minden a kánonjog keretein belül, az Apostoli Szék jogainak és kiváltságaink tiszteletben tartásával folyik.⁸⁷

A jelentés még egy helyen említi az egyetemet, ahol gyakorlatilag összevonja azt a nagyszombati kollégiummal: „A Jézus Társaságnak ebben az egyházmegyében az újonnan létesülő akadémia mellett két kollégiuma van még, a pozsonyi és a győri.” Győr nem az esztergomi főegyházmegyéhez tartozik, ekkora tárgyi tévedést sem Pázmány, sem kanonokja nem követhetett el. A számba vett lehetőségek közül ez a hiba Motmannra tereli a gyanút, vagyis hogy a jelentés szövegének végső változatát ő formálhatta meg. Mivel ez a hiba épp az egyetemalapítás ismételt említésénél fordul elő, még inkább adódik a feltételezéssel, miszerint a Pázmány által Rómába küldött eredeti jelentésszöveg római átírása éppen az egyetemalapítás kánonjogi helyzetével lehetett összefüggésben.⁸⁸ A relációban említett két új püspökség alapítására vonatkozó kérvény, melyet a Propaganda Kongregációnak címeztek és nyújtottak be, Pázmány kancelláriáján készült.⁸⁹ Nyilvánvaló és magától értetődő, hogy eredetileg az *ad limina* jelentést is megírták idehaza.⁹⁰ Az iratot az előírt, négyévente esedékes római látogatásra magával vivő Senkvicz kanonok azonban már április végén, Motmann kulcsjelentésének megérkezése előtt útra kelt Itália felé.⁹¹ Emiatt kellett utólag módosítani a szövegen.

Pázmány főpapi működésének utolsó *ad limina* jelentése Motmann kulcsjelentése mellett szintén adatolja a pápai konszenzus meglétét az érseki egyetemalapításhoz. A keletkezés körülményeinek eme rekonstrukciós kísérlete és kontextusába helyezése pedig afelé mutat: a bíboros, illetve stábjá kénytelen-kelletlen elfogadta, sőt dokumentálni kívánta a kialakult helyzetet. Mindenesetre 1636 júniusában Zrínyi Miklós látogatása mellett a szepesi és rosznyói püspökség alapítása, valamint a pálos reform folytatása szerepelt a római agenzia napirendjén, az egyetem pápai megerősítésének problémája már utalás szintjén sem kerül elő.⁹²

⁸⁷ Az *ad limina* jelentésekre és ügykezelésükre máig alapvető: VINCENTE CÁRCEL ORTÍ, *Estudio histórico-jurídico sobre la visita «ad limina Apostolorum»*, Relaciones sobre el estado de las diócesis Valencianas I–III (ed. por Milagros CÁRCEL ORTÍ–Vicente CÁRCEL ORTÍ), Valencia 1989, I, 21–212.

⁸⁸ A kérvény írásképe és formája megfelel a szokásos római memoriáléknak. Az esztergomi relációk között vegyesen találunk római, illetve itthoni készítésű iratokat. Arra vonatkozólag nem láttunk utalást a szakirodalomban, hogy az *ad limina* jelentéseket át kellett volna írni a *stylus curiae* szabályai szerint. Ha ez talán javallott volt is, nem gyengíti a tartalmi módosításra irányuló megfigyeléseinket.

⁸⁹ HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 28* (772–773).

⁹⁰ Ez a korábbi Pázmány-jelentésekből is kiderül. Lásd például az 1621. évi reláció információgazdag tartalmát. Uo., I, n. 21[*] (784–786).

⁹¹ Pázmány levelei a pápához és neposához arról, hogy idős kora és betegeskedései miatt a *visitatio ad liminát* esztergomi olvasókanonoka végzi el helyette Bécsben, 1636. ápr. 21-én keltek. Motmann kulcsjelentése pedig két nappal korábban Rómában. Mire Pázmány olvashatta, Senkvicz kanonok már Itáliát járta Zrínyi Miklóst kísérve. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 1015 és 1016. A Hanuy (vagy inkább egyik ismeretlen munkatársa...) által vélelmezett másik ügy az egyházmegye-alapítások mellett egy konkrét kérdés, a pálos reform aktuális állása lehetett (miként a főszövegben említjük Motmann jelentése nyomán), és nem a *relatio status dioecesis* benyújtása.

⁹² Lásd Motmann 1636. jún. 14-ei jelentését. TUSOR, *The Roman Agents*, 78 (n. 8).

Az évszázadokon keresztül téves koordinátákon mozgó egyetemalapítási narratívát a Motmann-féle kulcsjelentés alapjaiban korrigálja. Történeti információjának kontrasztálására az 1636-os *ad limina* reláció mellett további támpontot is találhatunk. Pázmány tudniillik minden valószínűség szerint a következtetésünk alapján 1632. május 29-én kiadott pápai brévének köszönhetően állította az esztergomi érsek jogainak felsorolásában, épp 1635 elején, hogy doktori, magiszteri, licencia és bakkalaureátus fokozatot adományozhat bármilyen tudományágban, illetve közjegyzőket kreálhat („*Doctores, Magistros, Licentiatos et Baccalaureos, in omnibus Facultatibus, item Notarios publicos creandi iure potitur.*”).⁹³ Ilyen jellegű kiváltságnak az esztergomi érsek született követi (*legatus natus*), illetve prímási privilégiumai között nincsen nyoma korábról.⁹⁴ A bíboros által papírra vetett fokozatadási jogosultság minden valószínűség szerint az 1632. május végén Rómából hazahozott, az egyetemalapításra felhatalmazást adó bréven alapulhat. Természetesen csak a Pázmány és nem a mindenkori esztergomi érsek személyére szóló felhatalmazásról beszélhetünk. A 23 elősorolt pontban szemléltetést keverednek az általános és az *in personam* fakultások. Az első 7-8 pont meghatározóan személyes jellegű, a fokozatadományozási 4. pont mellett különösen ilyennek tekinthető az „eretnek” és tiltott könyvek szerzőinek és olvasóinak, illetve az aposztáziába ismételtlen visszaesőknek, bárminemű liturgikus irregularitásba esőknek a feloldozása.⁹⁵

c) Az első nagyszombati fokozatadás kánonjogi alapja

Nyilvánvalóan eme, előzetes pápai felhatalmazás megléte, pontosabban a meglétéről adott tájékoztatás kényszeríthette gyors, mondhatni azonnali visszakozásra 1637-ben Summeregger provinciálist, és tette lehetővé 1637. szeptember 2-án az első, laureusi fokozatok megadását a nagyszombati egyetemen. A szakirodalomban fel-feltűnik, hogy Summeregger netalán magyarellenes megfontolások vezették volna, ami a dualizmus korából eredő értelmezés, amit első pillantásra alátámasztani látszik, hogy épp az alapítás célegyenesbe fordulásának érzékeny időszakában kérte Dobronoki leváltását a nagyszombati kollégiumi rektorságból.⁹⁶ Szerintünk Dobronoki leváltása esetében inkább

⁹³ Kiadva HANUY, Pázmány... levelei, II, n. 991.

⁹⁴ Minderre további irodalommal legújabbban: C. TÓTH Norbert, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. III: Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani vizitációs jegyzőkönyv*, Budapest, 2021, 32–33.

⁹⁵ A személyre szóló és általános kiváltságok keveredése miatt Pázmány frappánsan az „esztergomi érsek” és nem az „esztergomi érsekek” jogait sorolja fel. A *Deductio Synoptica Iurium, Privilegiorum et Praerogativarum Archiepiscopi Strigoniensis* keletkezésének kontextusa és elemzése: TUSOR Péter, *Az esztergomi érsek hercegi címének eredete. A Pázmány-féle Deductio Synoptica (1635), Iustitia duce, caritate comite. Válogatott tanulmányok Erdő Péter bíboros, prímás-érsek 70. születésnapjára* (szerk. KUMINETZ Géza), Budapest, 2022, 459–474.

⁹⁶ „*Quoniam in litteris 14 Aprilis datis visum est Reverentiae Vestrae rectorem Tirnaviensem, multis iam annis hoc officio perfunctum, esse liberandum, eique P. Georgium Forro substituendum, eadem de re non consultavi tantum, sed utile etiam, ut ita fiat, iudicavi. Quare patentes litteras pro P. Georgio Forro confectas Reverentiae Vestrae mitto; quas eidem tradere poterit, cum primum promulgandum eum esse iudicaverit.*” Vitelleschi generális némileg csodálkozó, ám jóváhagyó válasza Summereggerhez, Róma, 1635. jún. 2. ARSI Austr., vol. 4II, p. 1074–1076. – Jegyezzük itt meg, hogy az irodalomban rendre P. Forró

az új provinciális hivatalba lépésekor szokásos személycseréről beszélhetünk; a fokozatadás tiltására pedig inkább a Társaságot egy esetleges újabb konfliktustól óvni szándékozó fellépésként tekinthetünk, ami jogi aggályoskodással párosult. A prágai példára hivatkozás erre utal. A pápai megerősítés folyamatában, a bullaszöveg alakításában aktívan részt vevő tartományi előjáróval⁹⁷ a nyomban hozzá utazó P. Jászberényi Tamás bölcsészkarri dékán nyilvánvalón olyan érvet közölhetett, ami a problémát közvetlenül és gyökeresen orvosolta: nézetünk szerint aligha mást, mint az előzetes szentszéki felhatalmazás tényét. A közölt érv olyannyira nyomósnak bizonyult, hogy az 1637. augusztus 25-én érkezett tiltó levele dacára a provinciálist népes osztrák jezsuita küldöttség élén augusztus 29-én már Nagyszombatban találjuk, ahol részt vett az egyetemi templom másnapi felszentelésén.⁹⁸ Mi több, szeptember 2-án személyesen megjelent az új egyetem első, bő egy héttel korábban még általa tilalmazni szándékozott fokozatadásán...⁹⁹

Az 1632. május végén kiállított pápai bréve léte az ünnepélyes megerősítő bulla megtagadásának árnyékában 1637. augusztusig nem bírt ismertséggel, a jelek szerint még a jezsuiták ausztriai tartományfőnöke sem tudott róla. Pázmány valóban elkezdhetette volna az alapítási folyamatot saját iniciatívából is, de ő a jelek szerint jónak látta, hogy már az előkészítő szakaszban kérje mind II. Ferdinánd, mind VIII. Orbán hozzájárulását. Az előzetes uralkodói hozzájárulást Pázmány maga említi a pápához intézett, a megerősítést kérő kérvényében.¹⁰⁰ A korábbi kutatásnak köszönhetően jól ismertek azok a bécsi tárgyalások, melyekkel Pázmány az egyetem anyagi alapjait igyekezett biz-

György tűnik fel, mint a nagyszombati egyetem első rektora. A tisztség a jezsuita kollégium rektorságával volt egybekötve, ebben viszont az említett változás csupán 1636. jan. 1-jén, illetve 2-án következett be. Diáriumában Dobronoki az új év első napján már nem magát említi rektorként, majd arról tudósít, miszerint megtörtént a rektor nyilvános kihirdetése („*P. Rector suam declarationem publicam habuit*”), ami aligha lehet más, mint a generális levélben említett kinevező pápens promulgálása. ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 1rv. Jegyezzük meg, hogy a váltás híre késve jutott Rómába, így február 2-ai levelében a generális még P. Dobronokit címezi nagyszombati rektornak, míg máj. 17-én már P. Forró. ARSI Austr., vol. 5I, p. 87 és 129. Érdeemes lesz a kérdést majd még alaposabban körül járni, de mindebből számunkra úgy tűnik, hogy a nagyszombati egyetem első rektora a novemberi ünnepélyes megnyitástól és a tanítás tényleges megkezdésétől két hónapon keresztül P. Dobronoki volt, és nem P. Forró, ahogy az irodalomban rendre feltűnik. Vö. 10. és 28. j.

⁹⁷ Lásd Summeregger leveleit Pázmányhoz és Dobronokihoz, Grác, 1635. aug. 17. és okt. 5. (Fraknói *i. m.*, 164. tévesen ír 9-ei dátumot). MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 8, n. 14 és 11. (99. cs., fol. 21r–22v; fol. 16rv) 37r–38v). Továbbá Vitelleschi generális írásait öhozza, Róma, 1635. jún. 23., szept. 8., dec. 1.; 1636. febr. 2. ARSI Austr., vol. 5I, p. 1., 31., 48., 84–85.

⁹⁸ A szertartást a helyi ordinárius esztergomi érsek engedélyével (*e licentia ordinarii*) Lippay György egri püspök, udvari magyar királyi kancellár végezte. ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 113r–114v.

⁹⁹ ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 116v–117r.

¹⁰⁰ A már többször idézett *memoriale*: HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 953. Pázmány az alapítói aktust követően a pápához intézett májusi beadványában egyenesen azt említi, hogy a császári megerősítést már elnyerte. Vitelleschi generálisnak ugyanekkor azt annyiban pontosítja, hogy vonatkozó kérvénye került elfogadására. „*Et quia apud Caesarem pro confecto habeo hoc negotium libello supplici...*” írta. MNL-OL MKL MKA Acta Ies. (E-152), Irreg., Coll. Tyrn., 10. t., 136. sz. (236. d., 511 fol.) Mind ebből az is következik, hogy a júliusi (véltetően nem kézbesített) és szeptemberi beadvány Ferdinándhoz (vö. 7. j.) sorrendben a 2. és 3. volt. Az uralkodói diploma átdolgozására lásd a 43. j.

tosítani.¹⁰¹ Részint ezek fényében, részint pedig a Habsburg hatalmi rendszer működésének ismeretében tulajdonképpen magától értetődőnek tekinthetjük, hogy a rendi dualizmus és a kiépülő fiskális állam interaktív útvesztőiben magabiztosan eligazodó esztergomi érsek egy ilyen horderejű vállalkozásba nem kezdett bele az udvar háta mögött.

Az előzetes pápai engedély igénylése talán nem volt ennyire egyértelmű. Summeregger nem véletlenül nem számolt meglétével. Úgy véljük, a viharos római követjárás szerencsés hozadékáról van szó. Az akkor tárgyalt egyéb, nem politikai ügyek intézése közben kerülhetett sor az előzetes felhatalmazás kérelmezésére. Menetközben a magyar bíboros már közlőről ráláthatott a pápai bürokrácia működésére és irányaira. Arra a trendre, mely például a kanonizációs eljárások megindításának jogosultságát is hamarosan kivette a helyi ordináriusok kezéből, és előzetes szentszéki felhatalmazáshoz kötötte.¹⁰² Azon ügy is egészen pontosan beazonosítható, ami Pázmány figyelmét az egyetemek működésének kánonjogi problémáira irányította római útja során, erre hamarosan visszatérünk.¹⁰³ Mi több, azt sem zárhatjuk ki, hogy P. Jászberényi, aki akkor a nagyszombati bölcsestszkar dékánja volt, magával vitte Motmann kulcsjelentését is, mely már akkor evidens bizonyítékul szolgált arra, hogy valójában mi a Szentszék álláspontja az ügyben. A Motmann-jelentés bizonyosan nem véletlenül került ki az érseki irattárból. Az pedig, hogy végül a kamarai archívumban nem az *Acta Iesuitica* között, hanem a különféle töredékekből a 18. század végén összeállított *Acta Ecclesiastica* sorozatban maradt ránk, arra utal: az iratot valamilyen céllal felhasználták, kiemelték eredeti helyéről, majd nem helyezték vissza.

Summeregger mentéségre legyen mondván, az utólagos megerősítést tartalmazó ünnepélyes pápai kiadásának elmaradása nemcsak őt, hanem a teljes utókort, beleértve a történettudományt is megtevesztette a pázmányi alapítás kánonjogi helyzetének, „egyházi akkreditációjának” megítélésben. Ez ugyanis megtörtént, most már tudjuk. Csak éppen különféle, korábban vázlatosan érintett problémák miatt nem a bíboros által szorgalmazott legrangosabb formában ment végbe. Pázmánynak végül meg kellett elégednie a bréveként kiadott, előzetes szentszéki felhatalmazással, ami azonban a legfontosabbat: a laureátusi, magiszteri és doktori fokozatok adományozását kánonjo-

¹⁰¹ Minderre, kiváltképpen a Thurzó-örökségre, regéci uradalomra stb. részletező, a későbbi irodalom által is hasznosított alpnarratívát: FRANKÓI, *Pázmány... és kora*, III, 154 skk. Tömértelen idevágó dokumentum: Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (HKA), Hoffinnaz-Ungarn, r. Nr. 151, Konv. März 1635, fol. 54–59., 60–134., 141–142., 163–164., 179–190., 285–287.; Konv. Juni 1635, fol. 18–75, r. Nr. 160, Konv. Sept. 1639, fol. 151–180. – Az alapítási folyamat előkészítettségére utaló további bizonyíték, hogy év elején már keresték az előkészítő iratokat. Vitelleschi Dobronokihoz, Róma, 1635. március 3-án intézett levelében tudatja, hogy kérésére keresik a pápai bullát, mely a turóci prépostságot a nagyszombati kollégiumba implikálja, de nem találják, vélhetően nem a jezsuiták, hanem a Habsburg-érdekképviselet intézte expedálását. ARSI Austr., vol. 4II, p. 1034–1035. Vö. 118. j.

¹⁰² A kanonizációs szigorításokra további irodalommal, levéltári forrásokkal: TUSOR Péter, A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 11 (1999) 1–2. sz., 33–64., 33–34., 44. és különösen 45.

¹⁰³ Lásd hamarosan az összegzés „Pázmány egyetemalapítása és a prágai Carolina” c. alfejezetét.”

gilag biztosította az általa alapított akadémia számára! Vagyis a nagyszombati egyetem promócióit kezdettől fogva nemcsak az utólagos császári,¹⁰⁴ hanem az előzetes pápai felhatalmazás alapján bonyolították, és lényegüket tekintve épp olyan jellegűek voltak, mint például a mintának tekintett gráci egyetem fokozatadományozásai. Még akkor is, ha a pápai „akkreditálásra” nem az áhított, legelőkelőbb formában is került sor.

Eredményeink azt mutatják, hogy a kora újkori jezsuita iskoláztatásra irányuló kutatásokhoz kapcsolódóan érdemes lesz részleteiben újragondolni és újraírni az 1635. évi egyetemalapítás történetét.

Összegzés, értékelés(ek)

a) A magyar államegyházi személet és a kánonjog viszonyának dinamikája

Befejezésül következzen néhány, a korábban elmondottak alapján argumentálható következtetés, megfigyelés. Vallás és politika interferenciája kétségtől erősen a Barberini-pontifikátus idején. Ez az interferencia azonban leginkább legalább annyira cizellált, mint amennyire bonyolult áttéteken keresztül jelentkezett római részről. A vallás és a politika kölcsönhatását nemcsak a Habsburg–szentszéki viszony, hanem a pápa kettős természete (egyszerre egyház- és államfő, sokszor antagonisztikus érdekellentétekkel), illetve állam és egyház általános viszonyainak változása szemszögéből kell vizsgálni. Sok esetben a jogi, bürokratikus formalizmusnak a tridentínus reformlendület lanyhulásával párosuló, ugyanakkor nem feltétlenül öncélú és indokolatlan erősödése önmagában gátló tényező volt. Erre kiváló példa a kanonizációs szabályok folyamatos változása, szigorodása, egyik elemére imént utaltunk már.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Vö. az imént, 100. j.

¹⁰⁵ További irodalommal lásd TUSOR, *A barokk pápaság*, különösen 15–28. és 198–199. és skk. Vö. még TUSOR, *A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio*, 41–50. Lásd a 139. j. is. A kora újkori pápaság, illetve Habsburg–szentszéki viszony megértéséhez az újabb szakirodalomból: JAMME–PONCET (ed. par), *Offices et papauté (XIVe–XVIIe siècle). Charges, hommes, destines, i. m.*; Kaiserhof – Papstthof (16.–18. Jahrhundert) (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom 12), hg. v. Richard BÖSEL–Grete KLINGNESTEIN–Alexander KOLLER, Roma, 2006; Philippe LEVILLAIN (ed. par), „Rome, l’unique objet de mon ressentiment”. *Regards critiques sur la papauté* (Collection de l’École française de Rome 453), Rome, 2011; Olivier PONCET, *La France et le pouvoir pontifical (1595–1661). L’esprit des institutions* (Bibliothèque des Écoles françaises d’Athènes et de Rome 347), Rome, 2011; Alexander KOLLER, *Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischer Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648)* (Geschichte in der Epoche Karls V. 13), Münster, 2012; *Papato e Impero nel pontificato di Urbano VIII (1623–1644)* (Collectanea Archivi Vaticani 89), a cura di Irene FOSI–Alexander KOLLER, Città del Vaticano, 2013; Maria Antonietta VISCEGLIA, *Roma dei Papi. La corte e la politica internazionalle (secoli XV–XVII)* (I libri di Viella 300), a cura di Elena VALERI–Paola VOLPINI, Roma, 2018. – Legújabbban a kutatás a Barberini–francia viszonyrendszer dinamikus jellegére hívja fel a figyelmet, és aláhúzza, hogy alkalmanként VIII. Orbánnak és családjának sikerült érdekeiket érvényesíteni a franciákéval szemben. Olivier PONCET, *Les Barberini et la France, de Henri IV a Mazarin*, I Barberini e l’Europa (Acta Barberiniana 5), a cura di Péter TUSOR–Alessandro BOCCOLINI, Viterbo 2022, 169–188.

Az egyetem utólagos és ünnepélyes pápai megerősítésének elmaradása azonban szemlátomást még csupán egy újabb ok volt arra, hogy Magyarországon 1639-re úgy érezzék, Rómában szinte minden kegyet megtagadnak tőlük.¹⁰⁶ Kulcsjelentésében Motmann méltatlankodva említi, hogy „ilyesfajta szigort nem lenne szabad használni Magyarországgal szemben, sőt inkább önként kellene felajánlani számára a kiváltságokat, melyet oly nagy igyekezettel kérelmeznek a vallás közjava (*benefizio pubblico della religione*) érdekében”. Egyúttal remélte, hogy idővel, türelemmel és Vitelleschi fellépése révén enyhülni fog a Kúria merevsége.¹⁰⁷ A római elutasítás nem vezethető le Pázmány és a Barberinik politikai konfliktusából. Láthattuk, a probléma teljesen más koordinátákon mozgott. VIII. Orbán mind merevebb, más területeken is jellemző, pasztorális szempontú kivételeknek helyet már nem adó kánonjogi formalizmusa mellett, pontosabban az előtt a Jézus Társaság egyházon belüli átpozícionálódásának kezdeteivel van összefüggésben. A jezsuiták többfrontos visszaszorulásának megkezdődéséről az 1630-as években, például távol-keleti missziós monopóliumok elvesztéséről szoltunk már. Ha már konfliktus keretében akarjuk interpretálni a pápai megerősítés elmaradását, akkor az ősi riválisok, a régi egyetemek, valamint a működtetésében meghatározó szereplő kolduló rendek, a domonkosok, ferencesek, ágostonosok, illetve a jezsuiták között mélyülő törésvonalakra kell figyelnünk. A régi európai egyetemek „foggal-körömmel” harcoltak a jezsuita akadémiák léte, terjeszkedése ellen: távoltartották az atyákat, ha ez nem sikerült, illetve még iskolát is alapítottak, igyekeztek azokat visszaszorítani. A közeli Bécs és Prága korábban idézett esetei nem elszigetelt jelenségek voltak. Párizs problémája szintén jól ismert. Ráadásul Bolognában és Krakkóban épp ekkoriban szenvedett súlyos vereséget a Társaság. Utóbbi helyen 1634-ben pápai bréve szentesítette, hogy a „szeretet és béke” megőrzése érdekében nem oktathatnak külsős diákokat. A rendelkezés gyakorlatilag kitiltotta őket a krakkói egyetemről, és egy szintén hosszas küzdelmet lezáró komoly domonkos diadalnak számított.¹⁰⁸

Már eleve óvatosságra kellett volna intenie a korábbi kutatást annak, hogy ezekben az években még több eredményes „közös” konfesszionális projekt is megvalósult szentzéki–magyar viszonylatban. Gondoljunk például a pálos rend Pázmány által kezdeményezett, és épp római követsége idején „sínre tett” reformjára.¹⁰⁹ Vagy akár a római

¹⁰⁶ Vö. TUSOR Péter, Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja), *Századok*, 134 (2000) 431–459., különösen 458–459.; Uő, *A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685)*, Budapest, 2000 (ELTE, PhD-disszertáció) [<https://www.academia.edu/16498885/>], 166–208. (IV. A konfliktusok korszaka. A trienti program epizskopalista interpretációja Magyarországon), különösen 206–208., 538–539.; Uő, *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században (Problémák és fordulópontok)*, *Századok*, 136 (2002) 527–545.

¹⁰⁷ Motmann már többször idézett jelentése kiadva: TUSOR, *The Roman Agents*, 77 (n. 7).

¹⁰⁸ GRENDLER, *Jesuit Schools and Universities*, 100–106. és 106–107.; valamint PIOTR STOLARSKI, Dominican–Jesuit Rivalry and the Politics of Catholic Renewal in Poland 1564–1648, *Journal of Ecclesiastical History*, 62 (2011) 255–272., különösen 259 skk.

¹⁰⁹ Részleteire lásd GALLA Ferenc, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest, 1940, 91–176. (97–99.)

rítus magyarországi bevezetésére. Kiváltképpen a horvátok ellenállásának gyors letörésére. A bíboros folyamodására néhány hónapon belül megérkezett a zágrábiak ellen kiadott pápai irat. Az ügy éppen az egyetemalapításával párhuzamosan zajlott. Pázmány 1635. január 27-én Sopronból írt az ügyben Rómába. Ezúttal nem Motmannt, hanem Marnavich Tomkó Jánost bízva meg az ügy mozgatásával. A brevét szeptember 28-án expedálták, úgy, hogy az iratok közben a Szent Hivatalt is megjárták, illetve közbejött a már akkoriban szokásos kúriai nyári szünet.¹¹⁰

Ne feledjük, Pázmány még csak ekkor, épp 1635 folyamán dolgozza ki diskurzusait, melyek később a római Kúriával folytatott jogi viták hivatkozási alapjául szolgálnak.¹¹¹ A minden eddig gondoltnál mélyebb politikai meghasonlás ellenére¹¹² a magyar korona kiváltságainak védelme mellett ugyanúgy fontos maradt a bíboros számára a Szentszék jogainak tisztelete. Politikai és alattvalói lojalitáspreferenciája 1632-től egyértelmű: elsődlegesen a császár és király minisztere, másodsorban bíboros.¹¹³ Főpapi és jezsuita szerzetesi karaktere azonban továbbra is köti a Szentszékhez és a pápához: „Én a Szentszék és Szentségek méltóságát és tekintélyét mint szemem világát akár életem árán is megvédelmezni eltökélt szándékom” – írta épp egyetemalapítása pápai bullájára várva 1635 nyárutón. Napi önvizsgálatot tartó jezsuitaként mondott szavainak hitelt adhatunk.¹¹⁴ Ő még tulajdonképpen összeegyeztetni igyekezett a római és magyar egyházi személetet. A magyar (állam)egyházi sajátosságokat számbavevő kiváltságokhoz mellékelt kísérőlevelében a következőket írja: „S amennyire az Apostoli Szentszék méltóságát és tekintélyét életemnél fontosabbnak tartom, éppúgy óhajtom kölcsönösen, nehogy az Őszentsége elé tárt téves információk révén akár Felségtek jogai, akár ezen nemes Királyság kiváltságai kárt szenvedjenek” – fejtegette a császár és királynak.¹¹⁵

¹¹⁰ Részletesebb lásd TUSOR, *A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio*, 37–38. és 55–57.

¹¹¹ A közismert, sokak által sokszor elemezett íráskor HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 945. 960 (és n. 961 Sellye, 1635. jún. 16.).

¹¹² Rotraud BECKER, *Der Skandal um den Rombesuch Kardinal Pázmáns im Spiegel der Nuntiaturberichte des Jahres 1632*, Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 92 (2012): 381–429.

¹¹³ Vö, CVH III/7, 289–292.

¹¹⁴ Levele VIII. Orbánhoz, 1635. aug. 27. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 970.

¹¹⁵ Vágsellye, 1635. jún. 16. Uo., 961. sz. – Idézett 1635-ös jogfelsorolásában is olybá tűnik már, hogy az esztergomi érsek és a király mellett nem nagyon marad hely a pápa számára a magyar egyházi életben. Vö. TUSOR Péter, *A Pázmány-féle Deductio Synoptica (1635)*, i. m. Roppant érdekes, hogy az 1. és 8. pontban Pázmány azt írja, miszerint apostoli tekintéllyel (*authoritate apostolica*) oldozhatja fel az eretnokségüket abjurálókat, illetve adhat felmentést a különféle irregularitások alól. Ez nyilvánvalóan pápai fakultásra utalás, ami azonban a kívülállók számára nem biztos, hogy világos volt. Kifejezetten csak a 2. pontban említ Pázmány közvetlen pápai felhatalmazást, a konvertiták javadalomképesítése kapcsán. Az egyházi jogosultságokat záró 13–14. pontban, részben a *legatus natusi*, részben azonban az összes korábbi pontot összegezve kimondja: tartományában az esztergomi érsek a pápa szerepét tölti be („Unde in sua Provincia vices R. Pontificis gerit”), emiatt vitet maga előtt ezüstkeresztet nyilvános megjelenéseikor. Ugyanakkor zárómegjegyzésében azt írja Pázmány, és ez roppant fontos mozzanat, kiváltképpen a 4. pontban szereplő fokozatadási jogosultság tekintetében, hogy a 14 egyházi és 9 világi pont pápai bullák és királyi oklevelek alapján kerültek kivonatolásra („Haec ex Bullis Pontificum et Diplomatus Regum excerpta”). HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 911. Vö. a 95. j. is.

Mindemellett informálisan már ő is gyakran adott hangot elégedetlenségének a sorozatos római elutasítások miatt. Kijelentéseit a pápai diplomácia rendkívül rossz néven vette.¹¹⁶ Utódai ennek a két személetnek az összeegyeztethetlenségét látták be, és sorakoznak fel 1639-ben Rómától független püspökszenteléseket is kilátásba helyezve a némi episzkopalizmussal elegyített államközpontú szemlélet mellett.¹¹⁷ Mindazon a téren, ahol ez ütközött az egyetemes kánonjoggal, azzal ellentétes gyakorlatot folytattak, esetlegesen kánonjogi kikapukat is kihasználva. Ahol azonban a főkegyúri jog, másképp fogalmazva: a sajátos magyar (állam)egyházi, a gallikán mintájára bátran „hungarikán”-nak nevezhető tradíció nem volt érintve, ott alapvetően betartották a kánoni előírásokat.¹¹⁸ A közös római püspökkari agentúra létrehozásának épp az 1639-es válság tetőpontján a szervezettebb érdekképviselet mellett a minden téren hatékonyabb kuriális ügyintézés lett a fő feladata.¹¹⁹

¹¹⁶ Malatesta Baglioni nuncius jelentése Francesco Barberininek (*ciffré*), Bécs, 1637. augusztus 15. BAV Barb. Lat., vol. 7002, fol. 124r. Közölve: TUSOR, *A magyar egyházi elit*, 179, 835. j.

¹¹⁷ Vö. a problémakörrel foglalkozó korábbi írásainkat (idézve a 106. j.-ben).

¹¹⁸ Lásd például a Lósy Imre által kért és kapott külfönte pápai fakultásokat: PL AEVn. 200/2–5. és 201. Utóbbiban arra ad engedélyt VIII. Orbán 1638. nov. 16-án, hogy az érsek részt vehessen az országgyűlés tárgyalásain, de ítélkezési tevékenységet nem folytathat. Érdemes megemlíteni, hogy a belső egyházi életre vonatkozó kánoni előírásokat világiak is betartják. Számos misemondatási, oltár- és egyéb kiváltáság, böjt alóli felmentések, különféle pápai és nunciusi engedélyek brève, illetve nunciaturai kiadvány formájában mindenekelőtt Nádasdy Ferencnek, illetve Wesselényi Ferencnek (engedély utóbbinak Malatesta Baglioni nunciustól 1638-ból arra, hogy bármilyen illő helyen bármely pappal misét mondathasson, mivel „eretnek” környezetben él könnyített misemondatásra): MNL-OL MKL MKA Acta Eccl. (E-150), Registrata, 72. t., *passim* (15. d.). Ugyanitt igen sok pápai levélbrève is, pl. gratuláció Nádasdy katolizálása alkalmából (X. Inbce, 1645). Lásd még a vonatkozó, közzismert szakirodalmat: GALA Ferenc, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltások a katolikus megújulás korából I* (Regnum-Könyvek. I: Egyháztörténeti források 1 – Klny. LK 24–25 [1946–1947]), Budapest, 1947; Levéltári Közlemények 24 (1946–1947) 71–169.; Uő, *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)* (CVH II/3), szerk. TUSOR Péter–TÓTH Krisztina, Budapest–Róma, 2010. – Érdemes lenne egy elmélyültebb vizsgálat elvégzése e téren, hiszen nyilvánvalóan volt egy „szürke zóna” is. Gondolunk itt például bizonyos egyházi javadalmak applikációjára. Elképzelhető, hogy már a turóci prépostság bevételeinek a nagyszombati kollégiumhoz rendelése esetében sem állítottak ki pápai bullát, a későbbiekben hasonló esetekben (Tapolca, Misle, Bozók stb.) pedig talán még kevésbé, pontosabban eddig nem figyeltünk fel ilyenre. Márpedig hiába „birtokalapú” és magyar felfogás szerint a királyi jogokat érintő ügyletekről van szó, egyházi javadalomnak az eredetitől eltérő célra fordítása szigorúan csak pápai engedéllyel volt lehetséges. A helyzet összetett voltát jól mutatja, hogy nagyszombati kolduló rendi ingatlanok applikációjához ugyanakkor kértek engedélyt Rómában, 1614/1615 fordulóján ezt Pázmány személyesen intézte. (Vö. CVH I/13, 50, 116. j. és 210–211.) Ugyanő, épp az alapítás időszakában még azt sem tartotta megengedhetőnek, hogy II. Ferdinánd még a 16. század második felében kánonjogellenesen zálogba adott kisebb javadalmakat az Apostoli Szék beleegyezése nélkül újra elzálogosítsón, még úgy sem, hogy a korábbi protestáns birtokostól katolikushoz kerüljön. Pázmány levele Lósy Imréhez a *ius patronatus* szabatos kánonjogi értelmezésével, Vágsellye, 1635. jún. 13., kiadva: HANUY, II, n. 958.

¹¹⁹ Az 1639. évi válságra lásd korábban, a 106. j.-ben idézett irodalmat. A római magyar agenzia 17. századi működése részleteinek bemutatásával még mindig adósak vagyunk.

Nem arról van szó, hogy Pázmány idejekorán felhagyott volna a megerősítés szorgalmazásával, és hogy számára, illetve akkoriban már voltaképpen nem nyomott túl sokat a latban az alapítás kánonjogi szabályossága. Mint láttuk, éppen az ellenkezőjéről beszélhetünk. A bíborosnak kiemelten fontos volt a pápai „akkreditáció”, de végül kénytelen volt megelégedni a római követjárásakor 1632-ben pápai brève formájában kapott előzetes alapítási felhatalmazással. Annak ténye pedig, hogy a szentszéki konszenzus megszerzését előzetesen, már évekkel korábban, a római követjárás viharai közben fontosnak tartotta Esztergom érseke, önmagáért beszél.

b) Pázmány egyetemalapítása és a prágai Carolina

Az előzetes, évekkel korábban végbement szentszéki engedélykérés a kánonjog respektálása mellett annak is világos bizonyítéka, hogy az alapítás folyamata időben elő volt készítve. Nem mondhatjuk együtt Sinkovics Istvánnal, miszerint „nagy hirtelenjében” került volna sor az alapítólevél kiadására.¹²⁰ A forrásokban kétségtől többször előke-
rül, hogy 1635 folyamán a bíboros már nagyon türelmetlen, sürgeti a dolgokat. A valóban szemmel látható sietség oka pontosan diagnosztizálható. Esztergom érseke ugyanis 1635 tavaszán súlyos beteg.¹²¹ Élete főművét mindenképp be kívánja fejezni. Az egyetemalapítást valóban annak tartja, emiatt akarja számára megszerezni a legmagasabb császári és pápai kvalifikációt. A magyar *Universitas* ügye mindennél fontosabb számára, fontosabb a Jézus Társaságnál is, ezért nem törődik annak érdekeivel, figyelmen kívül hagyja a bécsi, prágai, általa jól ismert problémákat.¹²²

A prágai *Universitas Carolina* kérdésére olyannyira rálátása volt Pázmánynak, hogy 1632. évi római követségekor uralkodói megbízásból tárgyalásokat folytatott a rendezés érdekében. „A prágai akadémia kérdéséről szorgalmasan gondoskodni fogok. S már az egész ügyet megfontolásra az atyák elé tártam” – írta II. Ferdinándnak Rómából 1632. május 22-én.¹²³ Utolsó, május 26-ai audienciáján személyesen beszélt a kérdésről a pápával. A fejleményről az Államtitkárság már a május 29-ei jegyzékében tájékoztatta a bécsi nunciatúrát. Esztergom érseke a hazatérte utáni hónapokban is bevonódott a Propaganda Kongregáció elé került probléma rendezésébe.¹²⁴ Pázmány pápai audienciáján egy s. k. aláírt kérvényt is átadott az egyházfőnek (*Memoriale ad Suam Sanctitatem de Pragensi Academia*). Beadványában a magyar bíboros felhívta VIII.

¹²⁰ SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 29.

¹²¹ Állapota érzékletes leírását adja I. Rákóczy Györgyhoz a pöstyéni fürdőből 1635. május 27-én intézett, korábban már idézett levele. HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 956. Elmondása szerint már az 1634. év végétől, a soproni diéta idejétől érezte egészsége rosszabbodását. Bár korábban is említi betegeskedését (vö. uo., 527 és 585), igazán komolyan itt utal arra, hogy számol közelgő halálával.

¹²² Vö. a 64. j.

¹²³ HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 751.

¹²⁴ Vö. Rotraud BECKER (Hg.): *Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633)* (Nuntiaturberichte aus Deutschland IV/5), Berlin 2013, 286., 300., 325., 329., 338.

Orbán figyelmét arra, miszerint a katolikus ügynek súlyos károkat okoz, hogy a jezsuita egyetem graduáltatási jogának hét évvel korábbi megvonása (*suspensio potestatis ad gradus academicos*) miatt az ott tanulók nem szerezhetnek fokozatot. Az uralkodó nevében kérte, hogy a pápa vesse közbe tekintélyét, hogy Ernst Adalbert von Harrach bíboros, prágai érsek római jelenlétét kihasználva minden ellentétet felszámoljanak közte és a jezsuiták között, ami akadályt gördített a prágai akadémia működése elé (*controversiae omnes, quae circa rationem administrandi dictam Pragensem academia hucusque extiterunt, ex aequo et bono componantur*). Mégpedig azért, hogy oda a fokozatszerzés reményében hívhassák az ifúságot (*iuventus proposita spe promotionum ad scholas frequendas invitari possint*) – fejtegette VIII. Orbán előtt a kérdés római tárgyalásával II. Ferdinánd által megbízott magyar főpap.¹²⁵

A forrás önmagáért beszél. Ezért meglegszünk azzal, csupán utalásszerűen hívjuk fel a figyelmet a következőkre: *a*) Pázmány számára napnál világosabb volt, hogy a helyi ordinárius befolyása mennyire traumatikusnak számított a Társaság számára (az ekkor közel évtizedes kontorverzia, miként már említettük, meghatározóan Harrach és a jezsuiták között zajlott);¹²⁶ *b*) Pázmány nemcsak átlátta a régi egyetemek és a jezsuita akadémiák viszonyának problematikáját, hanem aktívan tárgyalt is róluk Rómában a jezsuita rend vezetésével, a pápával, valamint az ott tartózkodó megyés főpásztorral, Harrach érsekkel, mégpedig a negyedik érdekelt fél, a császár nevében; *c*) Különösen fontosnak tartotta a kánonjogilag legitim fokozatadás kérdését. Ebben a kontextusban szinte magától értetődő, hogy saját egyetemalapítását már ekkor megfelelően előkészítette az előzetes felhatalmazást adó pápai brève megszerzésével. Az viszont kifejezetten érdekes mozzanat, hogy mindezen problémák ismeretében ragaszkodott a mindenkori esztergomi érsek, mint helyi ordinárius befolyásához, korlátozta a jezsuiták mozgásterét az intézmény székhelyének áthelyezésében, és szorgalmazta a bécsi affiliációt.

További tanulság, hogy Pázmánynak megfelelő rálátása volt a kuriális ügymenetre. Amikor tehát a pápai bulla fogalmazványát mellékelte megerősítési kérelméhez 1635-ben, azt a római eljárásrend ismeretében tette, és szemlátomást ezzel is gyorsítani kívánta az ügyintézést. Valóban van tehát kapcsolat a római követjárás és az egyetemalapítás között, de egész máshogyan, mint amiként Sinkovics István gondolta, pontosabban amire egész narratíváját felfűzte, s ezzel tévútra vitte a további kutatást is.¹²⁷ Nem a nagypolitikai konfliktus a meghatározó, hanem az adminisztratív, kánonjogi kuriális tapasztalatszerzés, méghozzá kifejezetten egyetempolitikai összefüggésben. A követjárás említése egyébiránt mindig is ott szerepelt az alapítás történetében, hiszen a 100 000 Ft alapítványi tőkéből 40 000 Ft a római út költségeire vállalt uralkodói kötelezettségből származott.¹²⁸ Sinkovics István is ezzel kezdi elbeszélését.¹²⁹

¹²⁵ A Hitterjesztési Kongregáció levéltárából kiadva HANUY, *Pázmány... levelei*, II, n. 735.

¹²⁶ Vö. korábban, 63. j.

¹²⁷ SINKOVICS, *Az érseki egyetem 1635–1769*, 27–33.

¹²⁸ S amelynek a behajtása problémásnak bizonyult. Lásd korábban, 33. j.

¹²⁹ SINKOVICS, *Az érseki egyetem 1635–1769*, 27.

c) *A Jézus Társaság általános fokozatadási kiváltságai*

Úgy véljük, hogy az akadémia felállítására Pázmánynak előzetesen adott pápai fakultás megléte nemcsak a nagyszombati egyetemnek volt igen hasznos a jezsuita provinciálisal folytatott promóciós vitában 1637 nyárutóján, hanem a Kúriának is kapóra jöhetett. Tudniillik bulla híján is konkrét és elégséges megoldást nyújtott, megfelelően biztosította a pázmányi alapítás kánonjogi helyzetét. A nagyszombati alapítás utólagos és ünnepélyes pápai konfirmációja tárgyalása nyomán Rómában terítékre kerülő, majd mindinkább feltornyosuló problémákra azonban már ekkor egy általánosabb jellegű orvoslást vettek tervbe a pápai udvarban. A régi, középkori egyetemek és az ottani pozícióikat (is) féltényeken őrző kolduló rendek, valamint a mind nyomasztóbb befolyásúnak tartott Jézus Társaság felsőoktatási intézményei viszonyrendszerét egyetemlegesen szabályozni kívánták. Szintén Motmann sokat idézett jelentéséből tudjuk meg, hogy Marco Aurelio Maraldi brévetitkár azt is közölte még vele, miszerint „ami pedig azokat az akadémiákat illeti, ahol kizárólag jezsuita atyák tanítanak filozófiát és teológiát [*avagy: a jezsuita atyák kizárólag filozófiát és teológiát tanítanak*], azt mondják, hogy nekik majd felhatalmazást adnak arra, hogy ledoktoráltathassák azokat, akik ezeken az akadémiákon tanultak” – olvashatjuk a szentszéki főhivatalnok kijelentését Pázmány római ágensének tolmácsolásában.¹³⁰ Vagyis a korábbi eljárásrenddel ellentétben a jövőben ezek az intézmények már nem kapnak ünnepélyes pápai egyetemi privilégiumokat, viszont a legmagasabb szintű egyetemi grádust is adományozhatják. Másként fogalmazva a pápai brévetitkár kijelentését: a jövőben a jezsuitáknak meg kell majd elégedniük azzal, hogy saját intézményeiknek általános pápai felhatalmazás révén kánoni fokozatadási joggal bírnak, vagyis így egyetemi jelleggel funkcionálhatnak, de a teljes körű kiváltságot és rangot már nem nyerhetik el.

Egyelőre nem tudtuk kideríteni, hogy bármilyen idevágó általános pápai rendelkezést kiadtak volna ezt követően.¹³¹ Valószínűleg nem került rá sor. Egyfelől azért nem, mert a jezsuita kiváltságok újbóli megerősítése pedig további komplikációkhoz vezethetett volna. Másfelől amiatt, mivel tulajdonképpen nem volt rá szükség! A jelek szerint 1636 áprilisában, a kérdés terítékre kerülésének elején még Mons. Maraldi számára sem volt teljesen világos az, hogy a rend már rendelkezik az említett fokozatadási fakultással.¹³² A Jézus Társaságnak 1551-ben még III. Gyula adott idevágó kiváltságokat, melyeket IV. Pius 1561-ben megerősített és kibővített. Mindkét rendelkezés egyaránt tartalmazta, hogy a Társaság a megfelelő feletételek teljesülése esetén az *Artes Liberales* és a *Theologia* területén bakkalaureusi, licenciátusi, magiszteri és doktori fokozatott („*in vestris collegiis Universitatum... ad quoscunque Baccalaureatus, Licentiatus, Magisterii et Doctoratus gradus praefatos promovere...*”) adhat akár saját, akár külső hallgatóknak,

¹³⁰ TUSOR, *The Roman Agents*, 76–77 (n. 7).

¹³¹ Jóllehet kértük ehhez Silvano Giordano és Szögi László segítségét is.

¹³² Jegyezzük meg, hogy Maraldi szavai úgy is értelmezhetők, hogy azok az egyes jezsuita akadémiáknak adandó doktoráltatási joga vonatkoznak. Ilyenről sincsen tudomásunk.

IV. Pius pedig kifejezetten derogált a középkori egyetemeknek adott pápai, egyetemes zsinati rendelkezéseknek a Társaság javára, külön nevesítve VIII. Bonifácot.¹³³

Vélhetően ezeket a pápai rendelkezéseket kezdték úgy értelmezni a Barberini-pontifikátus derekától kezdve, méghozzá teljes joggal, miszerint önmagukban elégségesek a jezsuita akadémiák fokozatadásra. Akár erről beszélhetünk, akár egy újabb pápai szabályozásról (aminek eddig nem találtuk nyomát), a Társaság mindenképpen komoly vereséget szenvedett a római Kúriában 1635/1636 folyamán, hiszen a konkrét intézményi privilégiumokat korábban ezen fakultások mellett kapták meg, melyek presztízsétől a jövőben immár elestek. Az 1630-as évek derekáig olyannyira az egyedi, intézményre szabott szentszéki jóváhagyás számított meghatározónak, hogy – miként láthattuk – maga a *Provinciae Austriae* tartományfőnöke tartotta aggályosnak a legalcsonyabb, lauerusi fokozat kiadását a nagyszombati akadémián a pápai konfirmáció elmaradása miatt. Azt ugyanakkor joggal vélelmezzük, hogy Summeregger provinciális tisztában volt a Társaság alapvető szentszéki kiváltságaival. Ezek a rend működését szabályozó pápai rendelkezések sorában időben korai helyet foglaltak el, számtalanszor megjelentek gyűjteményes kiadásban. Legutoljára épp 1635-ben nyomtatták ki őket Antwerpenben.¹³⁴

A Motmann-jelentésnek köszönhetően diagnosztizálható, 1636 körüli kuriális szemléletváltozást akként összegezhethetjük, miszerint a jezsuitáknak a jövőben meg kell elégedniük a már kapott pápai kiváltságokkal akadémiák vonatkozásában, nem törekedhetnek ezentúl többre, jelesül intézményspecifikus egyetemi privilegizálásra, ami kizárólag a régi rendek kiváltsága marad. E szemléletváltás magyarázza szerintünk, hogy miért nincsen egyáltalán nyoma a kassai akadémia utólagos pápai megerősítésére tett bármilyen

¹³³ III. Gyula *Sacrae religionis...* kezdetű brévéje 1552. okt. 22-én kelt (*Confirmatio privilegiorum Societatis Iesu et aliorum nova concessio*); IV. Pius *Exponi nobis nuper fecistis...* kezdetű brévéje pedig 1561. aug. 19-én (*Ad gradus confirmatio et extensio facultatis conferendi gradus in Artibus et Theologia*). A következő nyomtatott kiadást használtuk: *Litterae apostolicae quibus institutio, confirmatio, et varia privilegia continentur Societatis Iesu*, Romae, 1587, 65–72. és 81–89. – A két pápát és rendelkezéseiket évszámmal említi Pauler Tivadar. Vö. 15. és 137. j. – III. Gyula esetében Pauler 1550-et említi. Az ekkor kiadott, a III. Pál alapítását megerősítő bulla azonban nem szól az egyetemi grádusokról. A vonatkozó, 1551. évi bréve sem tartalmazza szó szerint a Pauler által idézett kifejezést, vagyis hogy „egyetem módjára ugyanazok kiváltságokkal” (*universitatum more iisdemque privilegiis*) működhetnek a jezsuita akadémiák, de lényegét tekintve valóban ezt írja körül a pápai oklevél.

¹³⁴ *Litterae apostolicae quibus institutio, confirmatio, et varia privilegia continentur Societatis Iesu*, Anverpiae 1635 (apud Ioannem Meursium). – Úgy tűnik, hogy a szóban forgó fokozatadási fakultással 1636 előtt leginkább a Társaságon belül éltek, szükség esetén, mint például épp Nagyszombat esetében, ahol a generális épp az egyetemalapítás miatt szükségesnek látta Forró rektor és több tanártársa előléptetését doktori, ill. magiszteri fokozatra: „*Et quia necessarium videtur, ut Tirnaviensis Collegii et Academiae rector doctor theologiae sit, potestatem Reverentiae Vestrae facio, ut P. Georgius Forro eundem titulum doctoris accipiat. Permitto etiam, ut sequentibus patribus P. Stephano Kerestes, P. Stephano Gostoni, P. Leonardo Rolino, P. Io Batptistae Zuandonellae gradus magisterii in philosophia conferatur.*” Vitelleschi Summereggerhez, Róma, 1636. aug. 2. ARSI Austr., vol. 5I, p. 164. Ők azonban olyan akadémiákon végeztek korábban, melyeknek volt saját intézményi „akkreditációjuk”, fűzzük hozzá.

lépésnek, nem pedig az, hogy „a pápai jóváhagyás a jelek szerint senkit sem érdekelt”.¹³⁵ Egyúttal az is érthetővé válik, hogy ugyanakkor valóban miért nem vonták, vonhatták kétségbe a későbbi kassai alapítás egyetemi jellegét.¹³⁶

A problémára a magyar egyetemtörténeti historiográfiában egyébiránt már Pauler Tivadar felfigyelt. Az 1702. év folyamán I. Lipót által alapított breslaui jezsuita akadémia pápai megerősítésének hiányát ezekkel az általános rendi felhatalmazások meglétével magyarázza. Mi több, ezek alapján rendezettnek tekinti már a nagyszombati *fundatio* kánonjogi helyzetét is.¹³⁷ Miként azonban jelen tanulmányban feltártuk, Pázmány alapításának esetében nem erről, hanem még konkrét, intézményspecifikusan adott, előzetes pápai felhatalmazásról van szó. Az utólagos és ünnepélyes pápai konfirmáció elmaradása ellenére retrospektíven értékelve, miként az inkább jogász, mintsem történész Pauler Tivadar is tette, a kortársak igyekezetei, aggályai ellenére a nagyszombati egyetem, jogdogmatikai szemszögből teoretikusan nézve mindenképpen kánonjogi megalapozottsággal kezdte meg működését 1635-ben, hiszen az erre általános-ságban képesítő pápai privilégiumokkal rendelkező Jézus Társaság intézményéről volt szó. Mindazonáltal olyannyira elméleti jellegű ez a megközelítés, hogy sem az előzetes felhatalmazást szerző, utólagos konfirmációt sürgető Pázmány, sem a fokozatadást tiltó jezsuita provinciális nem számolt ezekkel.

Nagyszombat esetében még tényleges, magának az intézménynek szóló, az esztergomi érseknek – előzetesen – adott akadémiaalapítási pápai felhatalmazás meglétét sikerült vizsgálatunk során megállapítanunk. Ennek köszönhetően beszélhetünk kánonjogi értelemben is szabatosan érseki egyetemről, nem csupán jezsuita akadémiáról. A kérdésnek egyébiránt ott lesz majd elvi jelentősége, hogy amikor 1769–1770-ben Mária Terézia átszervezi az egyetemet (orvosi kar alapítása, *Norma Studiorum*), s megjelennek a hittudomány oktatásában a kolduló rendi teológusok is, illetve megszűnik a Jézus Társaság, az alapítás „kánonjogi pedigrijét” mindezek a változások nem érintették.¹³⁸ Miként ugyanis jelen tanulmányban kimutattuk, Pauler Tivadar feltételezésével

¹³⁵ MOLNÁR-SIPTÁR, *Egyetem volt-e*, 359.

¹³⁶ Az alapítás történetére, a kizárólagosan jezsuita jellegre: FARKAS Róbert, *Kassa régi egyeteme*, A kassai egyetem. Emlékkönyv, Kassa, 1901, 33–63., 33–47. (különösen 36–41.) és 48–57.

¹³⁷ „...másrészt az egyetem a Jézus-társaság vezetése alatt állván, és ezen rend, pápai kiváltságoknál fogva, mind saját tagjainak, mind azok tanulóinak akadémiai fokozatokat a hittanból és bölcsészettől az egyetemek módjára adományozhatván, egyházi tekintetben sem merülhettek fel nehézségek.” PAULER, *A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története* I, 7. és különösen 3. j. – Pauler egyetemalapítási elbeszélése az itt említett leszámlítva sok egyedi vonást nem tartalmaz: 5–10.

¹³⁸ Az uralkodói abszolutizmus korában, a jozefinizmus hajnalán megállapításunknak nyilvánvalóan csupán teoretikus jelentősége van. Érdekes, de valószínűleg megoldhatatlan (?) historiográfiai kérdés, hogy mikorra halványult el az előzetes pápai alapítási felhatalmazás emléke. Már Kazy Ferenc egyetemtörténete (*Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu, Tyrnaviae 1737*) kizárólag az ünnepélyes uralkodói privilegizálást említi, semmiféle pápai közreműködés nem kerül elő. Tehát a konfirmáció megtagadása sem, mely a Dobronoki-bejegyzést használó Fraknóitól lesz meghatározó a történészi diskurzusban. – A tereziánus korszak változásaira: SINKOVICS István, *Az érseki egyetemtől a budai királyi egyetemig (1769–1780)*, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története, 59–102.

ellentétben nem az általános rendi kiváltságokon alapult, ezek épp ekkortól kerülnek igazán előtérbe, hanem az alapító érsek közvetlen, előzetes pápai egyetemalapítási felhatalmazása volt a meghatározó mozzanat.

Befejezés

Végezetül következék zárógondolatunk, amit egy intuitív történészi meglátás vezet be. 1635-ben mindenki: Pázmány, Dobronoki, Vitelleschi egyaránt biztosra veszi a pápai megerősítés bekövetkeztét. A generális ezért manőverezik magabiztosan a bulla tartalmának befolyásolása érdekében. Úgy véljük, ha ezt nem teszi, a kúriai bürokrácia a szokásos 2-3 hónapon belül eleget tesz Pázmány kérésének, ahogy arra a bíboros eleve számított. A kivárás azonban megbosszulta magát. Sőt lehet, hogy épp maga a nagyszombati alapítással kapcsolatos jezsuita taktikázás helyezte a kúriai figyelem középpontjába az egyetemek ügyének kánonjogi kérdését, és adott alkalmat a Társaság ellenfeleinek a fellépésre. Cornelius Heinrich Motmann azt is írja említett jelentésében, hogy sok költsége volt az egyetem ügyének intézése kapcsán, ami tehát nem maradt a színpalak mögött. Az is kiderül a jelentésből, hogy a nehézségek időközben kezdtek feltornyosulni.¹³⁹ Vitteleschit szemlélatomást meglepték a fejlemények. 1636. májusi levelében, mely a pápai megerősítés érdekében tett tevőleges lépések régóta ismert hatytyúdala a forrásokban, szerintünk amiatt nem írt semmilyen konkrétumot, mert nem kívánta beismerni/elismerni a *Societas* súlyos, a magyar egyetem ügyén messze túlmutató vereségét. Csupán annyit említ, miszerint nem kételkedik: Nagyszombatban már értesültek Motmanntól a fejleményekről.¹⁴⁰ A Jézus Társaság generálisa egyértelműen arra a jelentésre utalt, ami most, közel 400 év után számunkra is hiteles tájékoztatást

¹³⁹ TUSOR, *The Roman Agents*, 77. (n. 7). – A korábban említett, kongregációs vizsgálatot nem igénylő ügyekben mintegy maximum két hónap alatt lehetett elintézni egy bréve-expedíciót (beleértve a Brévetitkárságon kiállított bullákét is). Az egyetemalapítás pápai megerősítése mellett természetesen voltak más sikertelen ügyek is, mint az erdélyi püspökség betöltésének vagy az egyházmegye-alapításoknak többször sürgetett kérdése. Itt sem a direkt politikai, hanem a magyar királyi főkegyurasággal összefüggő kánonjogi problémák okoztak leginkább nehézséget. Vö. GALLA Ferenc, *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. ANGAL Pál–BARANYAY Jusztin–MÓRA Mihály), Budapest, 1941, 561–587.; BORÓVI József, *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása* (METEM Könyvek 25), Budapest, 2000, 55–78. A québeci püspökség 1631-ben kezdeményezett felállítására VIII. Orbán franciabaráttsága ellenére nem került sor a Barberini-pontifikátus idején. Matteo SANFILIPPO, *Tra curia di Roma e corte di Francia: la fondazione della diocesi di Québec (1631–1674)*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica Europea. Atti del Convegno, Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996) (Biblioteca del Cinquecento 84), a cura di Gainvittorio SIGNOROTTO–Maria ANTONIETTA VISCEGLIA, Roma, 1998, 481–507. Lásd a 105. j.-nél a főszövegben mondottakat, és az ott idézett irodalmat is.

¹⁴⁰ Idézve korábban, 22. j.

adott a nagyszombati egyetemalapítás pápai megerősítésének valós történeti problematikájáról.

Mely problematika mostani megoldása új koordinátákra helyezi az első magyar egyetemalapítás megítélését, még inkább történeti diskurzusát. A nagyszombati egyetemalapítás 350. évfordulójára született kurrens narratíva mindvégig középpontba helyezi a pápai megerősítés/elismerés problematikáját, újra és újra visszatér elmaradására, megtagadására. Sinkovics István aláhúzza, hogy az „egyetemalapítást a középkorban a keresztény világ egyházi és világi fejének, a pápának és a császárnak jóvá kellett hagyania, hogy az egyetem működését és az ott szerzett akadémiai fokozatokat mindenhol elismerjék”. Miután megállapítja a pápai konfirmáció elmaradását, a császári és királyi jóváhagyást ekképpen méltatja:

„a nagyszombati egyetemnek mindazokat a jogokat és kiváltságokat adta, amelyeket a Birodalom és az osztrák tartományok hasonló intézményei élveztek... Ennek alapján az egész universitas... mindazoknak, akik tanulmányi kötelezettségüknek megfeleltek, doktori, licenciatusi, magisteri és baccalaureusi címet adományozhat. Ezt pedig az egész keresztény világon... el kell ismerni: a promócióval kiemelték pedig azoknak a jogoknak a birtokába lépnek, amelyek e fokozatok jogosultjait megilletik. A nagyszombati érseki egyetem elvégzése mindenhol egyházi és világi tisztségek elnyerésére jogosít, ahol feltételként az egyetemi végzettség az előírás” – értékelte Sinkovics István a világi jogi „akkreditációt”.¹⁴¹

Most már tudjuk, hogy mindez a pápaság, az Apostoli Szentszék és a kánonjog oldaláról is, előzetes felhatalmazás révén intézményspecifikusan biztosítva volt Pázmány Péter esztergomi érsek 1635. évi alapítása számára. Kutatásunk alapján pedig a vonatkozó lexikonszócikkeket, intézménytörténeti leírásokat, összefoglalásokat stb. a következő állítások mentén javasolt módosítani: 1. Az 1635. május 12-ei egyetemalapítás azonnali pápai megerősítésének elmaradása a jezsuita rend vezetésének kifogásaira vezethető vissza. 2. A római Kúria részéről a pázmányi alapítás ünnepélyes megerősítése valójában nem az intézmény kétfakultásos, hanem sokkal inkább jezsuita jellege miatt maradt el. Az okokat a középkori alapítású egyetemek és a kolduló rendek a korábbinál hathatósabb érdekérvényesítésében, illetve a Jézus Társaság fokozatos térvesztésének megkezdődésében találhatjuk meg. 3. Az utólagos szentszéki megerősítés, az egyetemi kiváltságok bulla formájában történő adományozásának elmaradása ellenére az 1635. évi alapítás pápai hozzájárulással ment végbe. Pázmány ugyanis 1632 májusában, római követjárása során brévében kapott egyetemalapítási felhatalmazást VIII. Orbántól.

¹⁴¹ SINKOVICS, *Az érseki egyetem*, 30 és 32.